

Irvin Lukežić
ZUANE DE LA MARSECCHIA

mr. Irvin Lukežić, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 11. listopada 1991.

UDK:850-087 Fiume: 929 Schittar, Mario

Ovo je prvi rad što analizira život, slikarski i književni rad pisca i slikara Maria Schittara. Taj zaboravljeni riječki pisac okušao se u više književnih žanrova (drami, romanu, pjesništvu), a ostat, između ostaloga, upamćen i zbog toga što je bio prvi koji tiskao svoje knjige na fijumanskom dijalektu.

I.

*»Patria, amor e la sincerità,
Ga fato tanto che ga poeta.«*

Mario Schittar pripada onoj plejadi riječkih slikara i pisaca koji su unatoč svojoj darovitosti imali nesreću da ostanu gotovo potpuno zaboravljeni. Nisu, međutim, tome pogodovale samo nepovoljne okolnosti u kojima je stvarao niti kratkoća njegovoga života nego prije svega neka čudna ignorancija kojom bijaše okružen. A tako je, nažalost, i danas: nemo propheta in patria!

Rodio se u jednoj od onih mračnih kuća u nekadašnjoj Calle Marsecchia, 9. svibnja 1862. godine¹, kao potomak siromašne ali vrlo stare riječke građanske obitelji koja se prvi put spominje još koncem šesnaestoga stoljeća.² Njegov otac, inače mesarski obrtnik, umire rano tako da brigu o porodici preuzima majka. Već od najranijega djetinjstva Mario (kojega su ukućani i susjedi zvali Zvane) pokazuje izrazite sklonosti prema likovnom i književnom izražavanju ali skromne materijalne mogućnosti prisiljavaju ga da nakon završene četiri razreda pučke škole potraži posao. Stoga neko vrijeme radi kao pisar u uredu riječkog advokata dr. Antonia Randicha.

¹ Podatak iz riječke matice krštenih, pohranjene u Matičnom uredu Rijeka, pod istim datumom glasi: »Schittar Joannes Marianus, filius Francisci Schittar Ianio et Mariae n. Pavanatti, Civitas Marsecchia N 20, patrini fuerunt Martino Sablich agente di commercio et Angiola Merschig, baptizavit d. Fabian Sirota«. Nekadašnja via Marsecchia danas više nema svoj prvotni izgled zbog toga što su porušene zgrade u nizu odmah iza staroga Municipija i Augustinskog samostana Sv. Jeronima a na njihovom mjestu sada su zelene površine (to je, zapravo, današnja Ulica Šime Ljubića i bivša Kovačka ulica).

² Skitari (ili Šćitari) danas je naziv naselja i lokaliteta na sjeveroistočnom dijelu općine Kozala, nedaleko desne obale Rječine, v. Vanda Ekl, *Historijska toponomastika grada Rijeke i distrikta, I. dio: općina Kozala, starine JAZU*, knjiga 49, Zagreb 1959. str. 285. Prezime se tijekom stoljeća pojavljuje u različitim grafijskim varijantama: Stitar, Schitar, Schittar, Šćitar, Šćitar, Skitar itd. Riječ potječe od slavenskog izraza »šćit(ar)« tj. »onaj koji pravi šitove«.

Siva činovnička svakodnevica nije, dakako, mogla zadovoljiti mladog Schittara koji se sve više prepuštao svojim sanjarijama, dugim šetnjama i iscrpljujućim noćnim bdijenjima. Imao je običaj odmah po završetku posla lutati skverom Franje Josipa sve do jedanaest sati uvečer i potom, kako sam piše, »mi ritiravo a casa e vegliando al mio tavolo fino alle 5 del mattino non facevo che riempire di sgorbi dei pezzi di carta ch'io chiamava disegni. Insomma io mi son fitto in mente di diventare artista.«³ Budio se, naravno, kao u bunilu i redovno kasnio na posao. I jednoga je dana zamolio svoga poslodavca da ga razriješi dužnosti.

Sada se mogao potpuno slobodno posvetiti svojim slikama i poeziji. Pjesme počinje pisati vrlo rano i to, što je posebno zanimljivo, na pučkom narječju. Tako je, zapravo, postao prvi poznati pjesnik na fijumanskom dijalektu. Ove pjesme objavljivao je kasnije pod pseudonimom »Zuane de la Marsecchia«.⁴ Svoj prvi literarni uspjeh doživio je 1878. godine, kada njegovu »Himnu Marseci« (Inno Marseciano) javno izvodi jedan pučki zbor u starinskoj gostionici »Al Arlechin«.⁵

U srpnju iduće godine upućuje molbu Ministarstvu prosvjete i vjere u Budimpešti radi dodjele državne stipendije za učenje crtanja i usavršavanje mađarskog jezika, navodeći da želi postati nastavnik crtanja.⁶ Molba je, međutim, odbijena uz obrazloženje da kandidat nije položio maturu niti pak priloženi crteži pokazuju izuzetnost talenta.⁷

Ipak, uporni mladić ne odustaje od namjere da postane slikar. U prosincu iste godine, nakon što je raspisan natječaj za općinske stipendije, njegova mati upućuje zahtjev riječkom gradskom zastupništvu za pripomoć, kako bi joj sin mogao započeti studij na Accademia di Belle Arti u Veneciji.⁸ Ovoga puta molba je prihvaćena i Schittar napokon dobiva potrebnu stipendiju od 250 forinti godišnje.⁹

³ La voce del popolo, XIX, br. 6361, venerdì 12. luglio 1907, Mario Schittar (Zuane de la Marsecchia).

⁴ »Zvane« je, kao što smo vidjeli njegovo drugo krsno ime a Marsecchia ulica u kojoj se rodio.

⁵ Pjesma je publicirana u zbirci »I stoghi del cor« (Poesie scelte di Zuane de la Marsecia), Fiume, Stabilimento Tipo-Litografico di E. Mohovich, 1913 (bez paginacije). Ona glasi:

»Da bravi patrioti de Marsecia,
Gomila, Ster opur de Barbacan,
Voi che formè l'intiera Zitavecia,
onor e vanto dei Fiumani.
Mostrè che come sempre avè in peto
L'amor de Fiume vostra, el suo progresso
Mostrè che il vostro più grande diletto
Xe Fiume, Fiume e sempre Fiume.
Amela pur più d'ogni altra cosa,
Sta bela tera, Fiume deliziosa,
Che se l'amor de patria a voi ve manca,
Più non se fioi, ma bestie senza cor.
Sù, su zighè con tutta forza »Eviva«
Sempre Gomila, Ster e la Marsecia,
Viva che solo questa tera vecia
Dà origine, da origine al Fiuman!
Viva, Viva.

Zuane I. del Perilo (lavatoio).

⁶ Historijski arhiv u Rijeci, Fond JU-5, spis br. 786/1879, Fiume 15/7 1979. (mađarski). Molbi je priložio i svoje crteže.

⁷ Ibid, Fiumei és magyar-horvát tengerparti kir. Kormányzó, Budapest 29. sept. (mađarski).

⁸ »...al caso di contribuire all'educazione di suo figlio Giovanni, d'anni 17 come fa fede l'unito attestato di povertà, essendo già da diversi anni vedova e priva di beni di fortuna. Avendo volontà molta suo figlio, per la continuazione alla carriera di disegno che si convincerà Codest(a) Incilita Rappresentanza dagli uniti suoi disegni e godendo pure una buona condotta politico-sociale«. Ibid. Fond JU-2, Fiume 28. dicembre 1879. spis ozn. D 60 (1879).

⁹ Ibid, JU-2, D 60/1879. No 307/c. Consiglio Scolastico Fiume. U obrazloženju piše: »Incilita Rappresentanza municipale. Con reversione dell'unita istanza di Consiglio Scolastico, veduto che il figlio Giovanni della patente dimostra con saggi prodottivi, grande inclinazione allo studio del disegno per cui è attendibile che possa divenire un provetto artista si onora di proporre gli venga assegnato un sussidio annuo di f. 250.- - onde poter frequentare r. accademia di belle arti in Venezia pagabile di semestre in semestre, scolastico anticipante, e cioè la prima volta verso produzione della prova di frequentazione dell'Accademia in seguito poi dell'attestato comprovante in buon profitto. Fiume, gennaio 1880. Il Presidente Vin(cenzo) De Domini.«

Bio je to uistinu prijelomni trenutak u njegovu životu. Grad na lagunama, sa svojim prelijepim palačama i raskošnim bizantinskim kupolama, činio se sedamnaestogodišnjem mladiću iz siromašne riječke »Gomile« nekom vrstom božanskog otkrovenja, otvorile su mu se beskrajne perspektive, ostvario se njegov dugogodišnji dječjački san. Odmah po dolasku u Veneciju, koncem siječnja 1880. Schittar s velikom predanošću pohađa studij slikarstva ali ne zapostavlja ni »educazione nelle belle lettere«. Svijest o nedostatnosti vlastita znanja bila je tolika da jednostavno nije znao čega bi se prvo prihvatio, kista ili pera: kod profesora Carla Ceganija sa »Liceo Marco Foscarini« dobiva besplatne satove poduke iz književnosti i povijesti, kod poznatog kipara Augusta cav. Benvenutija sluša teoriju plastike a njegov slavni zemljak Giovanni Simonetti podučava ga u slikarstvu. Predavanja iz perspektive, ornamentike, teorije sjena, arhitekture, anatomije i povijesti pohađa pak na redovnom studiju »presso la Reale Accademia di Belle Arti«. ¹⁰ Naročito su mu poticajni bili satovi kod Simonettija koji je bio vrstan »pittore storico e ritrattista«. Međutim, na njegovu veliku žalost, Simonetti umire već u studenom iste godine. ¹¹

Tijekom boravka u Veneciji, spoznajno vjerojatno najintenzivnijem razdoblju svoga života, Schittar je mnogo toga naučio ali istovremeno nije mogao obuzdati nemir koji ga je obuzimao, nešto što ni sam nije mogao protumačiti. Mnogo godina kasnije, sjećajući se toga vremena, veli: »Di quante vaghe illusioni madre mi fu l'altiera Città dei Dogi, le di cui bellezze descrissero egregiamente, Shakespeare, Byron, de Musset, Sand, Cooper ed altri insigni autori! Ivi all'ombra delle cupole Bisantine, accarezzavo il desiderio di pingere ciò che non potevo esprimere.« ¹²

Schittar, nažalost nije imao dovoljno ustrajnosti da okonča započeti studij na Akademiji. Živeći u trajnom raskoraku između svojih neobuzdanih sanjarija i realnih mogućnosti kojima je bio sputan, neprestano sumnjajući u vlastite sposobnosti i produbljujući svoj provincijalni kompleks podrijetla, napokon je morao odustati od daljnjeg školovanja i vratiti se u Rijeku.

Nakon povratka iz Venecije, 1884. godine, odlazi u vojsku i služi kao honvéd u Nagykanizsi. ¹³ Upravo se na taj period života odnosi jedna od njegovih najuspješnijih ljubavnih pjesama, »Soldato non son più«. ¹⁴

Početakom 1885. konačno se vraća u rodni grad gdje pokušava prvo započeti karijeru kao profesionalni slikar. Međutim, uskoro doživljava neugodna razočarenja. Portreti i ulja na platnu koja marljivo slika u svome provizornom ateljeu i potom izlaže u vitrinama riječkih

¹⁰ M. Schittar, »Il Bastardo di Hunyad« *ovvero* »la Vergine Liburna«, Fiume, Tipografia P. Battara 1889. (podaci iz predgovora).

¹¹ Umro je od kapi 7. studenog 1880, u šezdeset i trećoj godini v. Boris Vižintin, Ivan Simonetti, Zagreb 1965, str. 25.

¹² v. bijl. 10.

¹³ Honvéd je vojnik u nekadašnjem mađarskom domobranstvu. U pjesmi »Non stamese sbefiar« Schittar veli: »Soldato son della bareta rossa / Honvèd me chiama l'ungarese gente / E la montura che el mio corpo indosa / So farla rispettar superbamente.« (Rime fiumane).

¹⁴ »Soldato non son più, la go passada;

Riposa sul mio cor, fedel te son!

Più non ne secarà la ritirada

Col rauco suon.

Ti ti ricordi, Cate, quei sospiri...

Quando in caserma mi ero de spezion

Da ti venivo fando molti jiri

Con precauzion.

Non visti alora, cara, con premura,

Se davimo un due basi l'un a l'altro

Po ritornavo al mio dover con cura,

Da vero scaltro.

Se ti spessi quante volte in scuro,

I me ga messo per restar da ti;

ma nel sofrir per ti, mai de sicuro

Me go penti.«

v. Rime fiumane u knjizi »El trionfo de S. Micciel« e »I sfoghi del cor«, Fiume, 1888, str. 95.

trgovaca, nailaze na prilično hladan odaziv u javnosti iako tadašnja novinska kritika s velikom pažnjom i blagonaklonošću prati njegov rad. Narudžbe su rijetke, stalnih prihoda nema pa je suočen sa sve većom oskudicom. Stoga u slobodno vrijeme daje »lezioni di disegno dietro metodo coretto e rationale«¹⁵ a bavi se i restauracijom slika.¹⁶ Sve je to, međutim, nedovoljno za život jer su honorari za ove usluge vrlo niski i krajnje nesigurni kao stalan oblik zarade.

Razlozi zbog kojih doživljava neuspjehe dobrim su dijelom posljedica posvemašnje nestabilnosti njegove senzibilne prirode koja naprosto nije podnosila nikakav sustavan rad niti je bila sklona stalozenu djelovanju, već se neprestano rasplinjavala u više smjerova. Radio je mnogo i brzo, uvijek nekako u grču, nestrpljivo i često puta površno. A to su osobine koje građanska publika nije podnosila niti mogla razumjeti. Uz to boemski način života kojem se mladi slikar priklanjao, bio joj je stran i nerazumljiv. Upravo, nepristojan! Pridodamo li tome zlobne glasine o njegovoj stručnoj nekompetentnosti u stvarima likovne umjetnosti koje su se prepričavale po kuloarima a potom čak i pojavile u nekim listovima,¹⁷ onda ćemo razumjeti svu tragičnost ove situacije.

Obeshrabren neuspjesima na slikarskom polju Schittar se vremenom intenzivnije posvećuje književnom radu, premda nikada neće odustati od štafelaja. Od početka 1885. surađuje u brojnim lokalnim listovima, objavljujući svoje prijevode i pjesme na talijanskom jeziku te poeziju na fijumanskom dijalektu. Najveći broj svojih literarnih radova publicirao je u dnevniku »Varietà«. U isto vrijeme neobično je aktivan u društvenom životu grada a kao član dramske sekcije novoutemeljenog dobrotvornog društva »Talia«¹⁸, ostvario je nekoliko zapaženih glumačkih ostvarenja.¹⁹ Stanovito je vrijeme bio urednik radničkog lista »L'Operaio«.

Riječka je publika s velikim simpatijama i zanimanjem pratila objavljivanje njegovih pjesama »in vernacolo fiumano«. Štoviše, može se reći da su one uskoro postale pravim književnim hitom. I tako se rodila ideja o izdavanju zasebne pjesničke zbirke pod naslovom »Rime fiumane«. Od početka svibnja do konca lipnja 1888. objavljeno je osam zasebnih sveščića knjižice, publiciranih pod jedinstvenim nazivom »El trionfo de S. Micciel« e »I sfoghi del cor« (Rime fiumane).²⁰ Schittarov književni prvenac ujedno je i prva knjiga objavljena na fijumanskom dijalektu uopće.

¹⁵ Varietà, br. 25, 20. settembre 1885. (oglas)

¹⁶ La Bilancia, br. 232, mercoledì 14. ottobre 1885. (oglas).

¹⁷ Tako, primjerice, »Varietà« objavljuje Schittarovo otvoreno pismo upućeno »all'egregio Claudio corrispondente di Fiume dell'Alabarda Triestina«, u kojem izjavljuje: »Mario Schittar è pittore accademico può produrre degli attestati che lo confermano tale. Mario Schittar è fiumano, anzi ha il vanto d'appartenere ad una delle più antiche famiglie fiumane – benchè non patrizia – ma non già per nulla affatto, Vostro concittadino messer Claudio. Mario Schittar espone i suoi lavori, nelle vetrine del primo e migliore negozio di mobili e tappezzerie di lusso che Fiume vanta; e questo è quello del Signor Matteo Kunasz, che per pura gentilezza permette tale esposizione. Soggiungerò quindi che nelle stesse vetrine non isdengano per l'addietto altri pittori – fra questi il signor E. Gallico – di esporre i loro lavori. Cercate di fare ed ottenere altrettanto, messer Claudio!... Del resto non ho d'uopo della vostra rëclame se avete alla ricerca delle tre lettere che il vostro imperatore omonimo voleva intordurre nell'alfabeto. Mario Schittar pittore« (br. 7, 13. febbraio 1887, Comunicati).

¹⁸ Circolo filodrammatico di beneficenza »Talia«, osnovano koncem siječnja 1885, konstituirao se u svibnju te iste godine a u to vrijeme već broji stotinu dvadeset i šest članova. Dramsku sekciju društva vodio je Carlo Ozioni, zborom je ravnao Adolfo Cimadori a orkestrom A. Scaramelli. Društvo je održavalo brojne dobrotvorne priredbe, koncerte duhovne glazbe, porodične predstave, recitacije, komedije, igrokaze, farse i dr.

¹⁹ Krajem studenog 1885. davala se priredba s komedijom u jednom činu sa stihovima N. Pancaia »Fuoco di Vesta« u kojoj su sudjelovale gospodica Santi i Laghigna, »ed i signori Seegner e Schittar che interpretarono così bene le loro parti che si ebbero in premio d'onore del proscenio ed oltrecciò fu domandata la replica di questo – grazioso lavoretto drammatico.« (Varietà, br. 34, 22. novembre 1885). U svibnju iduće godine u općinskom se kazalištu prikazivala drama cav. Giacose »Il conte rosso«; »nel drama suddetto ebbero breve parte due nostri concittadini filodrammatici del circolo Talia, i signori Schittar e Salti i quali recitarono bene i pochi versi che avevano da dire.« (ibid, br. 18, 2. maggio 1886, Teatro comunale). I naposljetku, u siječnju 1887. ponovno predstava u općinskom kazalištu. »Trattamento chiuise con un graziosissimo scherzo comico dal titolo »Cavaliere... non cavaliere«. Mario Schittar e Giov. Mohovich servi...« (Bilancia, br. 10. venerdì 14. gennaio 1887).

²⁰ Mario Schittar (Zuane de la Marsecchia) »El trionfo de S. Micciel« e »I sfoghi del cor«, Fiume, 1888.

Ponesen ovim uspjehom, obuzet pravom stvaralačkom groznicom, Schittar već na početku kolovoza te godine najavljuje izlazak nove knjige, povijesnog romana »Un fior della Liburnia«²¹ okosnicu radnje čini poznata epizoda iz riječke povijesti 1509. godine, kada su Venecijanci nemilosrdno bombardirali i opljačkali Rijeku. Romantična priča o herojskoj borbi i zabranjenoj ljubavi, međutim, nikada nije ugledala svjetlost dana. Roman, koji je u prvoj verziji trebao imati dvadeset i pet poglavlja, autor je kasnije preradio u historijsku tragediju u četiri čina »Il Bastardo di Hunyad« ovvero »La Vergine Liburna«.²² Ova drama doživjela je svečanu premijeru u Teatru Fenice u rujnu 1889. godine.²³

Upravo u trenutku kada je trebao dati najviše, kada je javnost konačno postala svjesna njegova nesvakidašnjeg umjetničkog talenta, »Zuane de la Marseccia« zauvijek se oprostio od svoga voljenog grada: umro je 19. ožujka 1890, nakon dugotrajne i iscrpljujuće bolesti, u dvadeset i sedmoj godini života.²⁴

Vijest o ovoj smrti tužno je odjeknula među njegovim suvremenicima. Sve riječke novine bile su prepune lijepih riječi o tom nesretnom mladiću koji je naprosto sagorio od napornoga rada, ostavivši iza sebe zadivljujuću količinu književnih i slikarskih radova. Velik dio toga opusa ostao je nedovršen, u skicama i rukopisima. Sve ono što je učinio zapravo i nije bilo drugo do neka vrst pripreme, pripreme iza koje naslućujemo nešto posve neobično i veliko. Schittar je i karakterom i djelom jedan nedovršeni torzo. Poput svih naših primorskih originala bavio se svim i svačim, rasplinjavao se i gubio u svojim konfuznim snoviđenjima, trajno nesretan i potpuno neshvaćen:

»Dello Schittar può farsi un'immagine leggendo la 'Boheme' di Enrico Murger. Come gli eroi di quel romanzo, che è vivo e palpatante, lo Schittar fu irrequietato, povero, spese volte bisognoso, come quegli eroi egli fu uno spostato, un giovane d'ingegno che lottava continuamente pel pane quotidiano« – pisala je »Varietà«.²⁵ U svom kratkotrajnom ali burnom životu »ebbe molti ed implacabili nemici, le sofferenze lunghe dolorose«²⁶ a oni malobrojni sljedbenici i iskreni prijatelji mogli su se izbrojati na prste jedne ruke. No, ako su ljudi koji umru mladi uistinu miljenici bogova, onda je »nostro Zuane« zasigurno zaslužio taj preuranjeni odlazak u vječnost.

II.

O slikarskom opusu Maria Schittara sačuvalo se relativno malo podataka. Ono što doznajemo iz suvremene novinske publicistike dopušta nam tek djelomičan uvid u njegovu likovnu produkciju.

Crtanjem se, kao što smo vidjeli, počeo baviti još u ranom djetinjstvu i to sasvim spontano, dajući oduška svojoj razigranoj mašti. S vremenom je, međutim, ovo postalo neka vrsta opsesije tako da napokon odlučuje postati slikar.

U sedamnaestoj godini prvi put javno izlaže neke svoje radove. Bilo je to prigodom dodjele općinske stipendije. »I saggi de' suoi disegni« – pisala je o tome Bilancia – »che erano esposti nella sala municipale, il ritratto del conte Eugenio Zichy, che trovasi esposto nel negozio di belle arti del signor Dase, e l'altro del nostro Podestà, che pure abbiamo occasione di vedere, dimostrano nel nostro giovane cittadino una grande attitudine per l'arte della pittura, per cui, s'egli dedicherà allo studio con amore e con grandi cure, riuscirà a far onore a se ed alla sua patria. Nel mentre, dunque, accompagniamo il giovane a Venezia coi nostri voti più sinceri, gli raccomandiamo di calcare con zelo il cammino dell'arte, non occupandosi che di

²¹ Varietà, VII, br. 214, venerdì 3. agosto 1888. Un romanzo fiumano.

²² Mario Schittar, »Il Bastardo di Hunyad« ovvero »la Vergine Liburna«, Fiume 1889.

²³ Varietà, VIII, br. 244, martedì 3. settembre 1889. O tome vidi kasnije u tekstu.

²⁴ Autopsijom je utvrđeno da je umro od izljeva krvi u mozak (congestio cerebri).

²⁵ La voce del popolo, br. 6362, sabato 13. luglio 1907. Mario Schittar.

²⁶ La Bilancia, XXIII, br. 66, venerdì 21. marzo 1890.

essa e smettendo dal fare ritratti, che attirano a chi deve cominciare lo studio esatto della pittura.«²⁷

Ove tople riječi podrške kojima su ga njegovi sugrađani ispratili na put u Veneciju, značile su u isto vrijeme i veliku moralnu obvezu za mladoga umjetnika. Schittar se, zapravo, intimno nikada nije uspio osloboditi ove obaveze jer mu se činilo da što god uradio – nikada neće moći dovoljno odužiti ni svojoj općini ni svojim sugrađanima.

Spomenuli smo već da je nakon povratka sa studija s velikom voljom krenuo u ostvarenje svojih likovnih projekata. U svom ateljeu, smještenom u Ciottinoj kući u Via Gisella, počeo se baviti portretiranjem de visu ili prema fotografijama, restauriranjem slika i podukama u crtanju. Prilikom restauracije starih i izbljedjelih slika služio se sistemom dra Pettenhoffer »il quale consiste nel trasportare dalla vecchia tela sulla nuova tutta la pittura senza punito questarla anzi ridonandole quella vivacità di espressione che col correr degli anni aveva perduto.«²⁸

U ožujku 1885. u izlogu trgovine M. Kunasza²⁹ Schittar izlaže portret gradskog zastupnika Cantea.³⁰ Ova slika izrađena u tehnici pastela »con tutta la fedeltà«, bila je uokvirena lijepim okvirom od lažne ebanovine, načinjenom u stilu sedamnaestoga stoljeća. »Il giovane pittore ci offre col suo lavoro una prova che sa trattare bene il pastello e noi speriamo di egli darà ancora altri più importanti segni del suo talento.«³¹

Početkom listopada iste godine radi na platnu koje naziva »Amore ed arte«, nekoj vrsti simboličkog autoportreta. Iscrpan opis ove slike i zanimljiv kritički osvrt o načinu slikanja mladog autora donosi dnevnik »Varietà«.³² Schittar je kasnije spomenuto platno darovao riječkome Municipiju. »Questo regalo è una specie di attestato di gratitudine che il giovane pittore tributa al municipio per averlo aiutato nei suoi studi nell'arte di Zeusi e di Apelle.«³³

Pogrešno bi, međutim, bilo zaključiti da je Schittar bio samo kabinetni slikar. Prizori iz svakodnevnog života naročito slikoviti ambijenti njegova djetinjstva i mladosti, bili su ono što ga je na neki način trajno zaokupljalo. Stoga se i okušao u žanrovskom slikarstvu.

Koncem travnja 1886. izložio je, ponovno kod Kunasza, jedno ulje na platnu s motivom iz riječkog Starog Grada. Sudeći prema novinskim komentarima, slika je prihvaćena s velikim zanimanjem javnosti a i kritike su bile vrlo pohvalne. Prikazivala je tri stare kuće u ulici Marsecchia. Na jednom kamenom skodu vidjela se prislonjena žena u razgovoru s

²⁷ La Bilancia, XIII, br. 20, lunedì 26. gennaio 1880. Il giovane Schittar.

²⁸ Varietà, br. 27, 4. ottobre 1885. (oglas o satovima slikanja).

²⁹ v. bilj. 17.

³⁰ Giuseppe Cante (1809-1900), stolarski majstor i vlasnik tvornice namještaja, potpredsjednik Società degli Artieri, »nestore dei nostri artisti fiamani«.

³¹ La Bilancia, br. 67, martedì, 24. marzo 1885. Un ritratto.

³² »Amore ed arte. Questo è il titolo che il pittore sig. Mario Schittar diede al suo ultimo quadro i quale però non è ancora compito. Ne è soggetto un pittore quale, mentre mescola i colori sulla sua tavolozza per dipingere un quadro che a lui sta daccanto, dà una tenera occhiata ad una vezzosa modella che sopra lui abbassa la bella e bruna testa. Ci porre ravvisare della vita in quel quadro, l'intonazione del colorito della modella è calda ed il pannello delle sue vesti bene indovinato. La figura del giovane pittore è metà finta per cui conferma nell'opinione da noi più volte espressa che il signor Schittar progredirà e che si acquisterà il diritto di chiamarsi artista e di far di parte come tale della eletta schiera dei discepoli di Apelle e di Zeusi. Ma per chè non cada sulle orme prime, fa d'uopo che il pubblico e specialmente i censori senza troppo acerbamente criticare qualche difetto scusabile in un principiante, li incorragino del loro ajuto, coi loro consigli e col tributare degno encomio alla sua attività al suo coraggio, alla sua perseverenza ed ai meriti che veramente egli possiede. Chi può pretendere da non giovane artista, che non sbagli? Se Cimabue quando vide pastorello Giotto a disegnar delle pecore col carbone avesse voluto criticare tutti gli sbagli che il futuro sommo pittore aveva in quello commesso, certamente noi non avremmo di lui nè il ritratto di Dante, nè quel campanile di Firenze di cui Napoleone I diceva ch'era tanto bello che bisognava, metterlo in un astuccio. Perciò piano a ma' passi col criticare a tutta oltranza. Del resto chi è che critica? Forse chi meno se ne intende e questa asserzione, che taluno riterrà per avventata, ci deriva dal pensare che un valente artista, al quale nissuno certamente negherà l'attitudine a poter giudicare in fatto d'arte, il cav. Benvenuti, lodò in nostra presenza un quadro del signor Schittar e si meravigliò ch'egli venisse fatto bersaglio a tante critiche sconfortanti. Un po' d'amore ed un po' di incoraggiamento per questo nostro concittadino: ciò non guasta a nessuno ed a lui infonderà nuova forza per stanciarsi con maggior anima nella nobile palestra e per conseguirà quella paima di gloria che da ogni artista è agognata.« Varietà, br. 27, 4. ottobre 1885. Amore ed arte.

³³ Varietà, br. 7, 13. febbraio 1887. Regalo d'un quadro al Municipio.

honvedom što je na trenutak zastao u prolazu. »Colorito, costui e disegno del dipinto sono eseguiti con naturalezza e rivelano nell'avitare che è il nostro concittadino Mario Schittar una buonissima inclinazione per questo genere di pittura, per cui crediamo ch'egli farebbe bene a dedicarsi a preferenza di ogni altro.«³⁴ U jednu riječ, »ili quadretto è un lavoro di genere ben riuscito, ben lumeggiato e che dimostra come il giovane pittore, quando vuole, sappia fare le sue cose per bene.«³⁵ Očito se radilo o sretnom povezivanju duboke lične preokupacije, trenutne inspiracije, tehnike i uspješna izbora karakteristična motiva.

Ovaj pomalo neočekivani uspjeh potaknuo je Schittara na nova istraživanja u području žanrovskog slikarstva. Osim domaćih urbanih eksterijera počinje se baviti prizorima iz ribarskog života i psihološkim portretima običnih ljudi iz svoje neoposredne okoline. Tako je, primjerice, potkraj te iste godine izložio u Kunaszovoj radnji tri zanimljiva platna. Prva dva, izložena u studenom, prikazivala su portrete jednog Čozota i jednog kontadina iz riječke okolice. »Il primo specialmente ha una fisionomia molto espressiva. Egli accende pacificamente la sua pipa e pare che se n'impipi di tutto il mondo. I due quadretti sono opera del sig. Mario Schittar e vennero sbazzati in breve ora, la quale cosa è anche da prendersi in considerazione nel giudicarli. Un bravo al giovane pittore!«³⁶ Treća slika, postavljena početkom prosinca, ponovno je imala za motiv jednog Čozota »in prossimità della sua barca. Il quadretto ci sembra ben riuscito e ci è caro farne un elogio al giovane pittore.«³⁷

Tijekom 1887. u Schittara se počinje primjećivati stanovita sklonost prema prikazivanju tamnih strana čovjekova bića. Ova »mračna faza« posljedica je opće depresije u koju slikar vremenom počinje tonuti, kao da i sam osjeća neumitnost skore smrti. Osjećaj vlastite promašenosti, samoće i egzistencijalne ugroženosti pogoduju stvaranju akutne melankolije i bijega u metafizičke tišine. U razdoblju tih velikih unutrašnjih borbi nastaju djela inspirirana faustovskim motivima.

U svibnju 1887. izlaže kod Breisacha³⁸ sliku pod naslovom »Faust e Mefistofele«. Premda je radio u velikoj žurbi, kritika izriče relativno povoljnu ocjenu. »Il genio del male v'è figurato nel momento di consigliare all'innamorato di Margherita l'esca dei gioielli. Siamo anzitutto sinceri, e diciamo in generale il lavoro ci sembri trattato con soverchia fretta. Dopo di che soggiungeremo che la testa di Mefistofele è riuscita bene indovinata, molto più dell'altra. Non però manca certa larghezza spigliata nell'adoperare il pennello a ritirare forza d'effetto dona al quadro sufficiente pregio, e dimostra come il suo autore si trovi raggiungere nella bella arte di cui s'è fatto seguace quella meta che gli fruterò vantaggio morale e materiale.«³⁹ Nasuprot tome, kada je u listopadu te godine kod istog trgovca izložio novu sliku sa sličnim motivom pod imenom »La notte di Valpurga«, ocjena kritike je više nego porazna.⁴⁰

Schittar se, pored ostalog, okušao i u sakralnom slikarstvu. Prilika za to ukazala se posve slučajno, u vrijeme radova na restauraciji drevne crkvice Sv. Sebastijana u Starom

³⁴ La Bilancia, br. 97, venerdì 30. aprile 1886. Pittura.

³⁵ Varietà, br. 18, 2. maggio 1886. Un bel quadretto.

³⁶ Varietà, br. 48, 28. novembre 1886. Due bei quadretti.

³⁷ Varietà, br. 49, 5. dicembre 1886. Nuovamente un quadretto di genere.

³⁸ Poznati riječki cvjećar Ernesto Breisach koji je 1885. otvorio veliki i luksuzni salon na Korzu (Casa Manasteriotti). Prije toga dugi niz godina djelovao u Trstu kao upravitelj tršćanskog poduzeća Perotti.

³⁹ L'Artiere, 1. maggio 1887, br. 11, Arte.

⁴⁰ »Questo dipinto che il pittore volle trarre dell'opera Mefistofele di Boito, non soltanto non è finito, ma non è neppure sbazzato completamente. Sono in tutto e per tutto quattro pennellate tirate giù come Dio vuole, senza verità d'azione, senza colorito corrispondente. Il Mefistofele dello Schittar ha un naso lungo un palmo, è lungo come una perlica e rassomiglia piuttosto ad un vecchio ebreo del tempo antico marcito nella nobile arte del tosare ducati, che allo spirito del dubbio. Faust che dovrebbe essere bello oltre ogni dire, imperocchè ciò stava nei patti, di lui con chiusi con Mefistofele ci ha la aria d'un guerriero di ventura dal viso avvinazzato e le streghe poi hanno un colore che sembra siamo state impia stricciate con terra rossa. Ci spiace di dover dire questa cruda verità al signor Schittar che non manca nè d'ingegno nè di fantasia; ma pur troppo il proverbio presto e bene non conviene non fu mai meglio applicato che a lui. Egli dipinge le sue cose con molta fretta e perciò invece nel presentare al pubblico un dipinto che gli faccia onore presenta uno sgorbio. Studi il signor Schittar, lavori con diligenza ed amore ed allor riuscirà a fare qualche cosa di buono ciocchè gli auguriamo di tutto cuore.« Varietà, br. 76, domenica 9. ottobre 1887. Pittura.

Gradu.⁴¹ Budući da je trebalo izraditi nove slike crkvenih patrona za svečani stijeg, kojeg je riječka Società dei pescatori (Udruženje ribara) namjeravalo pokloniti spomenutoj crkvi, posao je povjeren Schittaru kao domaćem slikaru. Riječ je o prikazu martirija Sv. Sebastijana i Sv. Roku.⁴² Obje su slike na svečanom stijegu (gonfalone) poklonjene matičnoj crkvi.

Sredinom ljeta 1887. u izlogu trgovine Jerouscheg izlaže sliku sina riječkog učitelja Smoquine. Čini se, međutim, da je ovo platno i suviše nalikovalo svom fotografskom predlošku pa stoga nije pošteđeno negativne kritike.⁴³

Nakon toga gotovo da više i nemamo vijesti o novim slikama jer se Schittar intenzivno posvećuje literarnom radu. Istina, u međuvremenu uređuje svoj novi atelje u Via Monte Calvario (casa Chiachich) gdje i dalje povremeno izrađuje nove narudžbe.⁴⁴ Ali sada je to u drugom planu njegovih interesa. Posljednja slika koji izlaže je portret Beniamina Pappa, špeditera u riječkoj »Tabakeri«.⁴⁵

Schittarov likovni opus bio je, dakle, neobično raznovrstan i u žanrovskom tako i u tehnološkom pogledu. Iako se bavio uglavnom portretiranjem, najviše uspjeha pokazao je u žanrovskom slikarstvu. Sakralne i historijske slike radio je rijetko, prema potrebi naručitelja. Restauracija starih i novijih slika te dekoracija također su ovisile o narudžbama. Od slikarskih tehnika najviše se koristio uljem, pastelom i suhom kredom (crayon). Novinska i javna kritika bile su prema njegovim djelima uglavnom blagonaklone ali često puta i suviše oštre, netolerantne. Ali to nije osnovni razlog što se njegov talent nije uspio očitovati u mjeri u kojoj je mogao. Od presudne je važnosti bio nedostatak adekvatne novčane potpore i mecenatstva. Jer, ako to izostane, umjetnost umire. Ili, kako kaže poslovica, »senza bezzì l'orbo non canta...«

III.

Ono što nije mogao izraziti u mediju slike, Schittar je pokušao pretočiti u stihove i drame. Temeljna odrednica cjelokupnog njegovog umjetničkog rada i osnovni pokretač svih njegovih

⁴¹ Crkvice je 1886. restaurirana na trošak riječkog Municipija v. Bilancia, br. 15, 20. gennaio 1887. Inicijatori ovoga poduhvata bili su riječki ribari koji su svojim dobrovoljnim prilozima, uz pomoć gradske uprave, uspjeli osigurati potrebna novčana sredstva. Ribari su, naime, Svetog Fabijana i Sebastijana slavili kao svoje zaštitnike.

⁴² ».Di questi giorni abbiamo potuto osservare due tele dipinte dallo Schittar le quali sono destinate ad un gonfalone della chiesa di S. Sebastiano. Una rappresenta il martirio di S. Sebastiano, l'altra S. Rocco. Diciamo che noi diamo la preferenza a S. Sebastiano perchè meno convenzionale del S. Rocco e perchè lo studio di nudo presenta maggiori difficoltà dal lato dell'esecuzione. Non diremo che la posa di S. Sebastiano, legato ad un tronco d'albero, sia naturale in modo puro; no, c'è del convenzionale, ma si passa senza fatica sopra al convenzionalismo per lodare la precisione degli scorci e delle tinte. Le frecce, a parer nostro, avrebbero prodotto lo stesso effetto, anche se fossero state un po' più corte. Il fondo, che areggia classico, è intuonato. Con S. Sebastiano siamo in mezzo alle tenebre, con S. Rocco in piena luce. La faccia del santo è riuscitissima, giusti i pochi drappaggi della tonaca. A proposito di questa piega diremmo che sarebbe stata meglio in un punto più polposo, che non è certo quello scelto, dove non si trova che pelle e ossa. Il fondo – un sito alpestre – benissimo tratteggiato. Con questi due dipinti sacri, il nostro Schittar mostra d'aver fatto notevoli progressi. Siccome tutti sono pronti all'esortazione e perservare ed a studiare al giovine concittadino, noi, pure esortando lui al lavoro, eccitiamo i nostri signori a divenir Mecenate. La buona volontà val molto, ma le parole son parole, e i fatti fatti, e senza bezzì l'orbo non canta.« L'Artiere., br. 14, 15. giugno 1887. Arte. Sliku svetog Sebastijana Schittar je izložio kod Kunasa u lipnju iste godine.

⁴³ »Un ritratto, quando si vuol a riprodurre – in proporzioni quasi naturali – un tipo da una fotografia piccola, anzichè togliero dall'originale vivente presenta delle difficoltà, addirittura enormi. Imperocchè si potranno bensì copiare con precisione materiale i lineamenti dell'originale, ma ben di rado si farà un'opera d'arte. Ciò quale preambolo per venir a dire che il quadro esposto giorni fa dal signor Mario Schittar nel negozio Jerouscheg e rappresentante un bambino simpatico – figlio del nostro maestro Smoquina – non è e non poteva essere un'opera d'arte. Quel ritratto non è che la copia d'una fotografia cioè un lavoro meccanico, materiale cui mancano l'ispirazione, la morbidezza e la naturalezza della posa. Unico suo pregio è la rassomiglianza coll'originale, benissimo indovinata. Il signor Schittar ascolti un consiglio che gli rivoliamo. Per amor dell'arte ch'egli coltiva non pecchi mai come troppi dilettanti... peccano lasci stare la fotografia, e se vuol fare talvolta dei ritratti li prende dalla natura e non facente funzione di macchina – fotografica.« L'Artiere, br. 16, 15. luglio 1887.

⁴⁴ Osim crtanja i restauracije »assume commissioni di ritratti ad olio, che a crayon di dipinti di genere, si sacri che storici sulla tela oppur sulla seta ecc. ecc. lavori in decorazione e il tutto a prezzi modicissimi con esecuzione inappuntabile.« Varietà, br. 41, domenica 10. febbraio 1889, VII, Comunicati (oglas).

⁴⁵ Varietà, br. 182, mercoledì 3. luglio 1889. Un ritratto, Beniamino Papp (1842-1905), činovnik u riječkoj tvornici duhana.

ličnih nastojanja bila je ljubav, istinska i iskrena ljubav prema gradu u kojem se rodio. Ona je lajtmotiv svih njegovih književnih ostvarenja. Otuda i potreba pisanja stihova na fijumanskom dijalektu, jeziku jednostavnog i siromašnog puka iz kojeg je potekao.

»A me«, veli on u predgovoru svoje prve knjige, »cui già nei primi anni di giovinezza frullavano pel capo certe storie del mio paese, che tanto amo, sembrò campo ancora intentato il dialetto fiumano, che pure è dolce ed espressivo, ed in questo dialetto tentai di plasmare le figure più salienti e più caratteristiche della mia città.«⁴⁶ Uputio se, dakle, potpuno nepoznatim putevima all' svjestan izuzetne složenosti ovoga zadatka. Jedini uzori u koje se mogao ugledati bili su neki poznatiji talijanski dijalektalni pisci: opat Meli (sicilijanski), Carlo Goldoni (venecijanski) Carlo Porta (milanski) i Angelo Brofferio (pijemonteški).⁴⁷

Dijalekt je, nastavlja Schittar, kao govorni idiom »molto più pittoresca che le lingue scritte, molto più addatata ad esprimere i sentimenti famigliari, le piccole peripezie della vita, le comicità delle situazioni giornaliere, in una parola molto più acconcia a descrivere il popolo come pensa, come parle, come agisce.«⁴⁸ Služeći se fijumanskim dijalektom on je, zapravo, želio postići što veću autentičnost i oslikati »parecchi momenti della vita reale. L' amore, come in tutte le opere dell' universo, è anche qui la nota predominante, imperocché è l' amore quella scintilla divina che dà vita all' universo. Non ci mancano però né la nota burlesca, né quella fantastica e per quanto il permetteva la stretta cerchia degli avvenimenti che succedono in una città piccola, non mancai di librammi sul mio Pegaso fiumano.«⁴⁹

* * *

Njegova prva, a ujedno i posljednja zbirka poezije objavljena je u lipnju 1888. godine.⁵⁰ Iako nosi pomalo zbunjujući trojni naslov, podijeljena je u dvije jasno zaokružene cjeline: komediju »El trionfo de S. Micciel« (Trijumf Svetoga Mihovila) i rukovet pjesama »I sfoghi del cor« (Odušci srca). Pjesnik je knjigu sam likovno opremio brojnim vinjetama i šaljivim crtežima.

Već u prvom stihu ove zbirke *Zuane* najavljuje onaj specifični ugođaj dobroćudne satire koji ćemo kasnije susretati tijekom čitave knjige:

*»Va, libro mio; che lddio te benedissa;
Va, e si ti pol, diverti el tuo letor;
Ma guarda ben, che no' l te maledissa!
No esser de sbadilji portator...«⁵¹*

Slijedi stihovana komedija »El trionfo de S. Micciel« u četiri čina s prologom, gdje nas pisac uvodi u slikovite ambijente ubavog primorskog gradića svoga djetinjstva. Radnja je inspirirana stvarnim događajem koji se zbio u Rijeci 1872. godine. Riječ je, naime, o svečanom prijenosu kipa Svetog Mihovila u istoimenu kapelu na novom gradskom groblju.⁵² Sve je to,

⁴⁶ Mario Schittar (*Zuane de la Marsecchia*), »El trionfo de S. Micciel« e »I sfoghi del cor« (Rime fiumane), Fiume, 1888. Due paroli ai nostri lettori!

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid. Posvetio ju je poznatom riječkom advokatu dr. Stanislau Dall' Asti (1845-1911), predsjedniku Club alpino fiumano i umjetničkom meceni.

⁵¹ Ibid. Prefazion. Pjesnik ovdje tobože blagoslivlja svoju knjigu, predajući je čitatelji, dajući joj savjete kao vlastitu djetetu: treba biti zabavna inače će je čitatelj prezreti i baciti u koš, »la prima cosa xe la protezion« jer će be nje ponovno završiti u košu itd.

⁵² Godine 1870. podignuta je nova kapela Sv. Mihovila na groblju Kozala a stara mrtvačka kapelica na »Piazza Barbacan« u Starom Gradu srušena. U njoj se nalazio kip s likom Sv. Mihovila Arhandela iz 16. stoljeća koji je gradska uprava privremeno bila zaključala u neki obližnji podrum, čekajući prvu priliku da ga proda. Prilika se ukazala u dvije godine kasnije kada je zaključen kupoprodajni ugovor sa župnikom iz Sv. Josipa za iznos od tisuću kruna. Iako je magistrat uredno potpisao ugovor a župnik došao utovariti kip, žene iz Staroga Grada žestoko su se tome usprotivile, bučno protestirajući i tražeći prijem kod gradonačelnika i guvernera, sve dok magistrat napokon nije poništio ugovor a kip uz svečanu ceremoniju postavljen na oltaru nove kapele. Ova svečanost obavljena je u ponedjeljak 25. lipnja 1872. u prisustvu nepregledne mase domaćega svijeta. Kip, koji su žene prethodno dobro oprale i očistile, nosilo je šest robusnih momaka a slijedi su ih djevojke u bijelim haljinama, noseći preko prsa trake u fijumanskim i mađarskim nacionalnim bojama. Na čelu povorke bila su tri svećenika, koji su blagoslovili kip, i gradska glazba. Čitav je grad za tu priliku bio iskičen zastavama.

međutim, samo okvir za šaljivi zaplet u kojem su glavni protagonisti »nostra bona jente«⁵³ sa svojim sitnim intrigama i velikim ljubavnim strastima.

U prologu komediji, parodirajući stihove velikog Ariosta i Tassonijevu herojsko-komičnu poemu »Secchia rapita«, Schittar kaže:

*»Mi vojo comediar le babarie
I amori, el savajar, le barufade
E i sforzi grandi delle donne mie.
Le quali un jorno le se sta stufade
Dal lavorar de certe brute arpie,
Che ga confusionà queste contrade;
Metendo dal Deposito in riposo
La statua dei Micciel, santo glorioso..«⁵³*

Pjesnik, kroz čija usta dakako progovara sam autor, obraća se potom svojom vidovitoj Muzi Jeli od Barbakana⁵⁴ koja znade sve tajne ovoga mjesta, moleći je da mu pomogne u rasvjetljavanju tog zamršenog slučaja. Ali podozriva Jela, lukava kao i sve prave naše cumize, grubo ga prekida:

*»Ah, come posso crederve?...
Vederve in questo stato
Con quella faccia misera
Che par quela d'un mato?«*

i lakonski zaključuje:

*»In questi tempi perfidi
Chi mai se pol fidar?«*

Pjesnik joj nato, uvidjevši da je vrag odnio šalu, pruža zlatni talir. Tvrdoglava se Jela istoga časa smekšava i zove ga u kuću na čašu domaće g. Savez je, dakle, sklopljen na obostrano zadovoljstvo i priča može otpočeti.

⁵³ »El trionfo..« nav. dj. str. 3. Deposito je, objašnjava pisac, »cappella mortuaria che sorgeva sul piazzale dello Stajo, con la facciata principale prospettante il Barbacane«. One »certe brute arpie« su, dakako, činovnici riječkog Magistrata koji su krijomice prodali svečev kip. Radi usporedbe citiramo stihove obaju talijanskih pjesnika. U prologu »Bijesnog Orlanda« Ludovico Ariosto (1474-1533) veli:

*»Le done, i cavalier, l'arme, gli amori,
le cortesie, l'audaci imprese io canto,
che furo al tempo che passaro i Mori
d'Africa il mare, e in Francia nocquer tanto,
seguendo d'ire e i giovini furori
D'Agramante lor re, che si diè vanto
di vendicar la morte di Troiano
sopra re Carlo imperator romano..«*

Alessandro Tassoni (1565-1642), »Secchia rapita« (Proemio):

*»Vorrei cantar quel memorando sdegno
ch'infiammò già ne 'fieri petti umani
mi infelice e vil secchia di legno,
che tolsero a i Petrani i Gremignani
Febo, che mi raggiri entro lo 'ngegno
l'orribil guerra e gli accedenti strani
tu che sai poetar, servimi d'aio
e tieni per le maniche del saio..«*

v. Scrittori Italiani, parte seconda, ŠK, Zagreb 1951. str. 3.

⁵⁴ Naziv trga pored nekadašnjeg riječkog Kaštela gdje je danas smješten gradski zatvor. Ime dolazi od talijanske riječi »barbacane«: potporni zid, vanjsko donje utvrđenje bedema.

⁵⁵ »El trionfo..« nav. dj. str. 5.

U lirskom intermecu »Cambianze de color« autor oposuje susret s jednom starom bezubom vješticom u ulici Marsecchia. Ovdje se osjećaju nagovještaji infernalnih prizora što će uslijediti kasnije. Vješto kontrastirajući odnose nepomirljivih suprotnosti dobra i zla, starosti i mladosti – Schittar uspijeva kod čitatelja izazvati neki čudnovat osjećaj. Jednom je prilikom, pišući o njegovoj poeziji, netko lijepo zamijetio: to je »melanconia mista a sano umorismo.«⁵⁶

Prvi čin započinje scenom u gostionici »de l'Arlechin«.⁵⁷ Vide se bačve i zidovi bez posebnih ukrasa, jedino što sa stropa visi platno koje prikazuje arlekina u prirodnoj veličini. Kroz otvorena vrata pogled pada na ulicu Arco romano. Iako je prostor pomalo turoban i mračan, tu vlada uobičajena mediteranska živost. Kod jednoga su stola užari koji pjevaju a na suprotnju strani sjede četiri stara kompanjona i igraju briškulu. To su Nadal sitničar, njegov kolega Mate, Frane mesar i krojač Zvane. I dok oni igraju karte, čuje se sjetna pjesma »Senti che bella arietta...«⁵⁸

Idilu prekida kratka prepirka među igračima, ali se duhovi brzo smiruju i sve završava zdravicama i pjevanjem napitnica.⁵⁹ Raspoloženje se još više popravija dolaskom pečara i pjesnika Nicoleta, koji im se pridružuje sa svojom gitarom. Na nagovor prijatelja Nicoleta pristaje otpjevati svoje dvije nove kompozicije. I kada se svi stišaju, on počme:

*»Gh'era una volta un principe
Dell'Eslen, gran paëse,
Inamorà d'un asino
De sangue sudanese,
E a questo bel quadrupede
Un trono el ga inalzà.
L'ha fato segretario,
Intimo consiljer,
E d'un dei più bei ordini
Creado cavaljer;
Poi sempre nel consiljo
Dal re al xè sta scolta...«*

Ova balada o glupom princu koji se toliko zaljubio u magarca da ga je učinio svojim vitezom i ličnim savjetnikom, predstavlja zapravo vrlo uspješnu travestiju jedne epizode iz prvog čina Gotheovog »Fausta«. ⁶¹ Oponašajući stil srednjovjekovnih balada i starih pučkih legendi

⁵⁶ La voce del popolo, XIX, br. 6363, 14. luglio 1907. Mario schittar (nepotpisan članak). Stihovi iz spomenutog »Intrameza« odlikuju se nekom posebnom, gotovo bi se moglo reći plesnom, ritmičnošću i jednostavnošću:

*»Un' ingrispada vecia
Le bele la me fa;
Sempre la xe in Marsecia
Co passo mi de là.
Tutta la xe spianada
Ne un dente non la gà;
E poi la xe insemiada
A furia de mistrà...«*

Njihova ljepota otkriva se u verzmu i konciznosti opisa.

⁵⁷ To je ona ista gostionica u kojoj 1878. godine Schittar doživljava svoj literarni début s pjesmom »Inno Marseciano«, v. bilj. 5. Nalazila se u Calle Marsecia.

⁵⁸ U to vrijeme popularna narodna pjesma.

⁵⁹ Pjevaju ariju iz Donizettijeve opere »Lucrezia Borgia« 'Un secreto per esser felici' a potom i pjesmu »Viva Fiume, un bel paëse...« (pjevala se na muziku iz Bellinijeve »Sonnambule«, 'In Elvezia non v'ha rosa').

⁶⁰ »El trionfo...« nav. dj. str. 12. Ballada. Minerva na to pokreće silnu arkadijsku vojsku i pobjeđuje princa Eslena, tako da je pravda ponovno uspostavljena a grešnik kažnjen.

⁶¹ Radi se o sceni pijanke vesele družbe u Auerbachovom podrumu u Leipzigu, kada Mefistofeles pjeva:

*»Kralj neki buhca davno
Sred dvora držo svog.
On ljubio ga slavno*

Schittar u ovim stihovima na jedan vrlo suptilan način progovara o problemu vlasti. Iza tog lepršavog humorizma krije se, dakle, jetka društvena satira. U drugoj je pjesmi koju pjeva Nicoletto, »El diavolo e el pitor«, satirička komponenta još izrazitija.⁶²

Dolazak slikara Marijana⁶³ unosi nemir u veselo društvo. On saopćava vijest da je S. Micciel prodan nekome župniku u Sv. Josipu ili Bakru i da su već došli po njega kolima. To izaziva opće ogorčenje. »Questo non xe che trapole de certi nostri siori..«⁶⁴ Uto stiže Stin Venecijan s viješću da su se žene pobunile. Nadal smjesta poziva sve prijatelje da se pridruže protestima. Prijedlog je oduševljeno prihvaćen i oni odlaze na ulicu uz zanosne poklike.

U međuvremenu, jedna grupa furioznih žena pod vodstvom energične Bete i Tonze ulaze u Marijanov atelje⁶⁵, tražeći savjeta. Marijan ih smiruje, savjetuje razboritost i predlaže da se obrate guverneru Zichyju, čovjeku omiljenu u narodu. One na koncu pristaju.

Nakon što su žene otišle, u atelje dolazi kipar Renato, Marijanov najbolji prijatelj. Razgovaraju o svojim ljubavnim jadima. Marijan povjerava Renatu svoju naklonost prema lijepoj udovici Juliji koju, međutim, svjetina ružno ogovara. Renato priča kako ga je otac njegove ljubljene Marcele dobro istukao nakon Julijine pritužbe. Marijan je zaprepasten i ne može vjerovati da bi mogla biti tako licemjerna.

Posljednja scena prvoga čina prikazuje susret Julije i Marijana. Na Marijanov upit što se zapravo dogodilo, Julija odgovara da je proces pokrenula na nagovor svoga šurjaka i obećava da će se popraviti. Ljubavni duet završava pomirenjem i vatrenim poljupcima.

Intermeo »Considerazioni sul matrimonio« u šaljivu tonu razmatra bračne nevolje.⁶⁶ Ova vesela međuigra zaključuje se jednom nevjerovatno ružnom cinkografskom reprodukcijom harpije, koja bi valjda trebala predočiti izgled buduće pjesnikove žene.

Ko sina rodenoĝ.
Taj dojuri na zav:
»Za buhca hlaće nove
I kaput skroji nov!«
Sav u baršunu, svili
Šepirio se tad,
Na nj vrpce objesili
I zlatan krst na vrat.
Ko ministar on hoda
Sa zvijezdom velikom
A braća mu gospoda
Na dvoru bjehu tom.
I pokora su bili
za dvor došljaci ti,
Krv kraljici su pili
Baš ko i dvorkinji.
A nitko smio nije
Prignječit buhe te,
Dok od nas svatko smije
Da gnječit bubice!«

v. J. W. Goethe, *Faust I i II* dio, Zora MH, Zagreb 1970, str. 105-106. S njemačkog preveo Tito Strozzi. Godine 1879. ruski kompozitor Modest Musorgski skladao je upravo prema tom motivu »Pjesmu o buhi«.

⁶² Jednom je, kaže priča, neki slikar crtao vraga. Nečastivi mu se zatim javi u snu i, pohvalivši njegov rad, upita ga što bi želio za uzvrat te usput predloži novac. Ali ponosni slikar s prezirom odbaci tu ponudu i zatraži od vraga da mu pronađe zemlju ljubavi, pravde i istine, zemlju bez prijevare i opacine, mjesto gdje je vjera postojana. Vrag na to nemoćno uzdahne: »Ai, ai, mi bon pitor«, takvu zemlju sunce još nije ogrijalo. I savjetuje mu da se premaže bojom i tako maskira, jer: »Chi viver vol se deve mascarar / E ladri e onesti tutti invernar..« v. »El trionfo..« n. dj. str. 16.

⁶³ Nije teško pogoditi da se iza imena ovoga junaka krije sam autor.

⁶⁴ El trionfo..« n. dj. str. 18. Ove riječi izgovara sitničar Nadal.

⁶⁵ U didaskalijama piše da je soba vrlo siromašno opremljena, gotovo bez namještaja. Posvuda razbacani predmeti, platna, boje i crteži; na zidu pokidane tapete, na velikom stalku nedovršena slika a povrh nje druga pokrivena crnom tkaninom. Pisac je, nema sumnje, ovdje dao vjeran opis svoga ateljea.

⁶⁶ Čini se da je kao inspiracija za ovu pjesmicu mogla poslužiti Rossinijeva opera buffa »Le cambiole di matrimonio«.

Početak drugoga čina unosi nagli preokret u dramsku igru koja od vedre burleske odjednom postaje mračna fantazija. Scena počinje zlokobnim noćnim prizorom na »Piazza del ster«.⁶⁷ U grobnoj tišini povremeno se čuju zvižduci bure. Sasvim u pozadini vide se sjenovite konture Kaštela i crkve Sv. Mihovila. Sior Malizzaz⁶⁸ dolazi u tamnu ogrtaču s crvenom kukuljicom a na prsima mu svijetli Salomonov uzao. Zatim jednom palicom opiše oko sebe pravilan krug i poziva nečiste sile da mu se pridruže: srebroljupce, lude, sve prijava prikaze i spodobе iz rijekâ i morâ, sirene, čudovišta, intrigante, liži-oltare. I na prodoran zvižduk podiže se oblak nad riječkim Kaštelom iz kojega se malo pomalo počinju pokazivati gole vještice jašući na metlama, hulje, svinje, krilate zmije, orijaški šišmiši. Ukratko, Pandorina se kutija otvorila. U zraku je potpuni košmar i sva ta graja spušta se oko Malizzaza da bi potom klečeći čekala gospodareve zapovijesti. On ih poziva da osramote Svetoga Mihovila i posiju neslogu među pukom. A zbor mračno odgovara:

*»Per tuo voler, gran principe
Del tuo mondo de le tenebre
Da bande lontanissime
Venimo con sudor...*

Skupilo se tu još i simpatično društvo štakora, puževa, gústierizza, salamandara, paukova, rakovica, krtica pa paklenski sabor može otpočeti u punom sastavu. I svi odjednom žele dobiti riječ: furije, more⁷⁰, gavranovi bez perja itd. Malizzaz im naređuje da se umire i krenu na posao.

Međutim, iznad crkve Sv. Mihovila odjednom se pojavljuje čudesna svijetlost iz koje izlazi Azael, vođa nebeskih Serafina, odjeven kao ratnik u dijamantnom oklopu. On opominje staroga Satana da prekine s tim prijavim rabotama. Malizzaz je, istina, iznenađen ali spremno odgovara Azaelu podsjećajući ga na kćeri Kainove.⁷¹ U toku prepirke otvaraju se nebesa i pojavljuje se arhanđeo Mihovil s gorućim mačem među Kerubinima i Serafinima, obasjan velikim svjetlećim križem. Na to se podiže urnebesna graja paklenskoga skupa a Malizzaz bjesneći propada u ponor. Zastor se polagano spušta.

Idućeg jutra žene iz Marsecchie žučno diskutiraju o noćasnjim događajima. Govori Cate, Tonzâ, Zuana, Mima i Franzica, jedna s prozora, druga s ulice – ali sve u isto vrijeme, upadajući jedna drugoj u riječ. Čak u lu prekida dolazak slikara Marijana, čije mrtvački blijedo lice odaje neprospavanu noć:

*»Jeri sera, assai bonora
Me ga piasso andar dormir...
Me indormenzo, e dopo un'ora
Cominciâ go assai soffrir.
Me pareva che sul peto
Me pesase una montagna;
E saltavo sul mio leto,
come quei che sa grabagna.«⁷²*

⁶⁷ Na tom mjestu danas toji zgrada Guvernerove palače. Ovdje su se prema pučkom vjerovanju nekada noću sastajale vještice i druge nečiste sile. v. *Varietà*, br. 138, venerdì 18. maggio 1888.

⁶⁸ »Così vollero nominare le nostre buone comari il diavolo, il quale – come raccontano le leggende – a Fiume molti arricchiva un tempo, ricevando in cambio l'anima dell'arrichito« – objašnjava pisac. Salvatore Samani u svom fijumanskom riječniku riječ ovako tumači: »Malizzaz s. n. antiq. diavoletto malizioso. Anche il diavolo stesso.« v. *Dizionario del dialetto fiumano*, II. izd. Venezia 1980, str. 99. Riječ potječe iz čakavskog govora: »maličac« je deminutiv od »malik« (mali šumski duh koji čuva blago, kobold).

⁶⁹ »El trionfo...« n. dj, str. 38.

⁷⁰ U originalu morre: »Streghe-vampiri che vanno la notte sui dormienti onde succhiare il sangue da loro seno, sotto la quale operazione il dormiente è preda di un incubo. – Tale è invero la superstizione delle nostre popolane.« – zaključuje Schiltar.

⁷¹ Aluzija na Byronovu tragediju »Nebo i zemlja«, odnosno, epizodu kada nakon općeg potopa Bog dopušta Serafinima da uzmu kćeri iz plemena Kainova (iz tih su veza kasnije nastali divovi). Satana ga, dakle, podsjeća na svoje zasluge.

⁷² »El trionfo...« n. dj, str. 46.

To je mora, zaključiš dobre žene, i dadoše mu mudar savjet:

*»Altro non xe, Marian
Che metter drio la porta a tombolon
La scava a pian a pian
Segnando un groppo bel del Salomon.«⁷³*

Uto pristižu Beta i Pasqualina koje su bile delegirane za prijem kod guvernera i potvrđuju da je Zichy dao svoju ličnu garanciju za prijenos kipa Sv. Mihovila. Počinju pripreme za veliko slavlje.

Slijede ljubavne scene između udovice Julije i Marijana u njenoj sobi. Zanosne govore prekidaju rukoljubi i uzdasi, pljušte obostrane izjave ljubavi a kulminacija melodramatskoga zapleta su dogovori o budućem vjenčanju. Međutim, Marijan izjavljuje da mora na neko vrijeme oputovati u Veneciju. I tu završava drugi čin.

Pjesma oprostaja ljubavnika »Quando ero per morir« u intermecu sjetno najavljuje mogućnost tragičnog raspleta. Ali, treba biti oprezan jer ovo je ipak – komedija. A poznato je da komedije ne vole prave suze.

U trećem činu Schittar produbljuje sukob između ljubavi i mržnje. Marcelin otac, meštar Jakov kalafat, tvrdoglavo se opire njenoj vezi s kiparom Renatom. I u trenutku kada ona i Marijan, koji je došao ispod njena prozora, zanosno pjevaju romancu iz opere »La contessa d'Amalfi« – upada bijesni otac koji grubo tjera slikara a Marcela dobiva pljusk, uz optužbu da je slundrona.⁷⁴ Poslije stroge zabrane da se viđa s Renatom, ona pada u očaj i prepušta se molitvi.

Te noći, na Piazza del Barbacan, Mario i Renato nehotice sudjeluju u novoj demonskoj demonskoj orgiji. Iznad skalnade, pored Svetoga Mihovila, na mjesecini ukazuje se velika skupina golih vještica, gomila mlohavog i odvratnog mesa. One plešu sa štrigunima koji su pola ljudi a pola jarci ili svinje. U tom paklenskom kolu izvikuju prostačke pjesme:

*»Gira gira, bon mari
Gira vecchia mia slundrona
Salta canta, mio pipi,
Che son mi la tua corona..«⁷⁶*

U međuvremenu, dok traje taj vještičji pir lude valpurgijske noći, dvojicu prijatelja slijedi crni pas »de Tera-Nova«. Primijetivši njihov strah, pas odjednom počinje govoriti i predstavlja se kao njihov kersnik⁷⁷ tj. dobri duh-zaštitnik. Utvare pokušavaju provaliti u magazin gdje je svečev kip kako bi mu crnilom docrtali brkove i tako ga oskrvnuli. Videći to, Marijan i Renato hrabro ulaze u borbu s vješticama te uz pomoć kersnika uspijevaju osujetiti namjeru dvojice zlikovaca. U toj su borbi zlotvori razotkriveni a narod ih izviždi jer su pokušali nagrditi opću svetinju.

Pjesma »Per strada« u intermecu govori o jednoj »strambo amor« kakvih je, čini se, bilo podosta u pjesnikovu životu.

⁷³ Ibid. str. 47. Dakle, prije spavanja desno od sobnih vrata treba okrenuti metlu naopako i upisati na njima Salomonov uzao (nekada se to obično radilo ugljenom ili kredom).

⁷⁴ U fujumanskom dijalektu izraz za raskalašenu ženu v. Samani, nav. dj. str. 176.

⁷⁵ Od tal. »stregone«: čarobnjak, vještac. Kombinaciju ljudi-svinja Schittar zove trojoni.

⁷⁶ »El trionfo...« n. dj. str. 69.

⁷⁷ Schittar za ovu riječ daje iscrpno objašnjenje: »Questa è una parola slava, la quale viene spesso adoperata dalle nostre allegre comari, le quali con questa battezzano quel mortale, che per un fenomeno di natura, nasce avente sotto l'ascella, destra o sinistra, un coso di pelle umana dalla forma d'un beretto o d'una camiciuola. Questa poscia viene cucita dalla levatarice, onde meglio assicurarla, al medesimo sito; poichè sventura coglierebbe a colui che la perdesse. Codesti Kersniki, dei quali non voglio alterare il nome, sono i più acerrimi nemici delle streghe. Essi lottando con loro assumano in maggior parte la forma di cani, di cavalli o giganti, e in questa guisa possono, nelle notti, difendere l'umanità dagli agnati infernali; però guai a costoro se ravvisando fra le mortali una strega, la indicassero ad altri. Di queste storielle abbonda la nostra città vecchia.« v. »El trionfo...« n. dj. str. 72.

Posljednji, četvrti čin ove komedije donosi konačan rasplet priče o sudbini kipa Sv. Mihovila i ostalih junaka koje smo tijekom drame upoznali. Slikar je ponovno u svome simpatično neurednu atelju, utučen i nesretan kao i obično. Ovaj put Marijan je duboko razočaran u ljude.

*»Che sempre esser vorebe assai lustrada,
Che nei più grandi posti xe avanzada,
Col solo suo incensar, sapiendo niente.«⁷⁸*

Ulazi Renato, odjeven u elegantno mađarsko odijelo, i zahvaljuje prijatelju na pomoći »da un brutto caso«. Marijan mu pokazuje dovršeni Julijin portret i saopćava da zauvijek napušta Rijeku. Usput ga moli da Juliji preda njegovo oprostajno pismo.

U gostionici »La pescadora«, u ulici Marsecchia, ponovno se okupilo društvo starih kompanjona: Nadal, Mate, Frane i Zvane pričaju o sinočnoj zgodi. U lokalu vlada prava gužva premda je prilično hladno za ljetno doba godine a ulice su iskičene zastavama.

Dolaze Renato i meštar Jakov kalafat, obojica veseli i zagrljeni. Jakov prijateljima ponosno predstavlja svog budućeg zeta.

Pećar i pjesnik Nicoletto, obučen u galu, drži prigodan govor nakon čega počinje završno slavlje.

U toku svečanosti Marijan odlazi na jednu livadu pored groblja i pokušava izvršiti samoubojstvo. Baš u tom trenutku dolaze Julija, Marcela, Renato i meštar Jakov. Ugledavši Marijana koji se zbulio zbog njena dolaska, Julija pada u nesvijest. I kada ona dođe k sebi, sve je opet kao na početku pa drama, kao i sve komedije, završava happy endom.

Schittarova je komedija pisana s očitom namjerom da se dopadne mađarskim vladajućim krugovima u Rijeci. Teško je, međutim, utvrditi radi li se tu radi o nekom svjesnom dodvoravanju ili naprosto o pjesnikovoj lokalpatriotskoj naivnosti. Prije bi se moglo reći da je posrijedi onaj drugi razlog. Schittar je dušom i srcem bio Fijuman ali isto tako i lojalan građanin koji poštuje mađarski suverenitet. Ali sve to, dakako, nimalo ne umanjuje vrijednost njegova prvog dramskog pokušaja.

»El trionfo de S. Micciel«, gledano iz današnje vizure, neobična je mješavina melodrame, burleske, fantazije i realističke drame. Po nekim bi se elementima (npr. brojni muzički songovi i asocijacije) mogla definirati i kao komična opera. Ljubavni je zaplet posve melodramatski ali su zato scene iz svakodnevnog života potpuno realistične. Dapače, u tim se scenama osjeća određena doza naturalizma. S druge pak strane, u fantastičnim infernalnim prizorima jasno se otkriva piščeva sklonost prema grotesci. Ukratko, Schittarovu je dramsku igru u žanrovskom pogledu teško bilo kamo svrstati.

Nemamo podataka je li drama ikada izvedena na nekoj pozornici. Unatoč tome, trebalo bi je jednom postaviti i vidjeti kako njegovi junaci žive na sceni. Jer, čitajući djelo, dobiva se dojam da je Zuan najviše postigao upravo na području scene: pred nama su živi ljudi koji komuniciraju na svom svakodnevnom idiomu, vidimo ih kako govore, misle i osjećaju.

* * *

U drugom dijelu svoje zbirke, pod nazivom »I sfoghi del cor«, Schittar je objavio još dvadeset i četiri pjesme od kojih su neke već prethodno publicirane u listu »Varietà«.⁷⁹ Dominantna tema ove lirike je ljubav prema ženi, odnosno, motiv neuzvraćene ili iznevjerene ljubavi. Već u prvoj pjesmi spomenutoga ciklusa »Ste a sentirme!«, pjesnik se tuži na nevjerne žene koje se olako poigravaju sa srcima svojih ljubavnika i sjetno uzdiše:

*»La xe più d'un anjel bela,
Ma più falsa d'una gata.«⁸⁰*

⁷⁸ Ibid. str. 81.

⁷⁹ to su »Non ti xe quella«, »Alla mia Catiza«, »Lasseme star in paze«, »Grazie« i »Non farne injelosir«.

⁸⁰ »EL trionfo.« n. dj. str. 93.

Čitajući dalje doznajemo još nekoliko zanimljivih detalja o tajanstvenoj pjesnikovoj dragoj, ženi za čijom je ljepotom toliko čeznuo a koja mu je zbog svoje lakomisenosti zadala silne boli i duševne patnje. Njegova nesuđena odabranica bila je plavuša po imenu Kate, ili, kako sam pisac kaže »mia bionda Catiza«.⁸¹

*»Quanto te vojo ben, Catiza mia,
La mia parola non lo pol spiegar,
Cara, te prego, non scaziarme via,
E de dolor non farne consumar.«⁸²*

Ali Katica je bila neumoljiva i uzaludna su bila sva pjesnikova nagovaranja. Ona je slijedila neku svoju logiku koju on nije mogao razumjeti. Čak i onda kada ga je napustila, on se još uvijek potajno nada i plače:

*»Ritorna, bella Catiza,
Ritorna all'amor mio,
Senza de ti impossibile
Viver me xè perdio!
Perdonime, bell'angelo
Che contenton sarò.
E là fra i verdi platani
Noi tornaremo ancora
Basarse come usavimo
Alla nasente aurora,
E insieme colle lodole
Cantar mio ben d'amor.«⁸³*

Schittar je pjesnik elegičnih raspoloženja. U njegovu kanconijeru gotovo nema strofe koja nije natopljena sjetom. Ova gorčina, međutim, ne proizlazi samo iz neuspjeha u ljubavi. Ona je plod mnogo dubljih intimnih nesporazuma u odnosu prema svijetu u kojem je živio. Evo što sam o tome veli u neobjavljeni poetskom autoportretu:

*»Molto de mi se parla e s'ha parlato
Che son cativo e sempre un buon de gnente;
Si, cara mia ragazza, sparlezzado
Ma ga per Fiume vil e sporca jente.
Dime? Se son superbo xe un gran mal,
Del nome tropo onesto dei mii padri?
E se severo come un caporal
Davvanti stago e li inguantadi ladri?
La scola mi no go dei laca-altari,
L'omo non so lustrar nè invernizar;
Ma ben la jente dai talenti rari
So sempre onestamente mi lodar.«⁸⁴*

Bio je tipičan autsajder i patiens. Nije se obazirao na socijalne konvencije i stoga je bio izložen neprestanom ogovaranju. Nije se stidio svoga plebejskog porijekla, za razliku od

⁸¹ Toj djevojci posvetio je čak šest pjesama: »Soldato non son più«, »Economia e amor«, »Alla mia Catiza«, »Non scaziarme«, »Lasseme star in paze« i »Grazie«.

⁸² »El trionfo...« n. dj. str. 100. Non scaziarme.

⁸³ Ibid. str. 99. Alla mia Catiza.

⁸⁴ La voce del popolo br. 6361, venerdì 12. luglio 1907. Mario Schittar (Zuane de la Marsecchia).

većine koja mu se rugala. Nije znao laskati niti podilaziti i zato je morao patiti. Najviše ga je pogađalo licemjerje kojim bijaše okružen i protiv kojega ništa nije mogao učiniti. Sve je u tom svijetu bilo podređeno hladnom interesu, sve se mjerilo novcem. Čak i ljubav, najplemenitiji od svih ljudskih osjećaja:

*»Amor, adesso xe una mercanzia,
Come la fede, onor...«⁸⁵*

Motiv ljubavne trgovine još se eksplicitnije pojavljuje u pjesmi »El mondo a la roversa«, gdje Schittar postavlja antitezu između sadašnjeg i prošlog vremena:

*»Nei tempi molto indietro, gh'esisteva
Dei grandi cavalieri;
Che per l'amor mazar i se faceva
Batendo volentirei...
Ogi ghe xe dei cavalieri in vista,
Che senza mania i maza
Soltanto per due soldi se i acquista
L'amor d'una ragazza...«⁸⁶*

Problem prevarene žene, tema koja je pjesnika također često zaokupljala, pojavljuje se u pjesmama »Leni tradita« i »El sorriso de la luna«. U prvoj saopćava mladoj djevojci da se kloni udvarača koji ju je prevario a u drugoj opisuje tužnu zgodu između lijepe Marinele i njenog nevjernog Pepia.⁸⁷ Naročito su mu išli na živce praznoglavi »šminkeri« (spuzzetti), uvijek puni novaca ali glupi i nesnosno dosadni.⁸⁸

Ipak, u Schittara se nađe i vedrijih tonova, naročito u onim stihovima gdje snagom samoironije uspijeva nadvladati melankoliju. Takve su pjesme »Un poeta come tanti«, »Una bagnada«, »La pescadora«, »El sogno de un pitor«, »In primavera...«⁸⁹

Netko je jednom dobro zamijetio: »Questa poesia è tutta naturalezza, e se anche quà è là c'è un verso po' tirato per l'orecchio, in compenso v'ha nella stessa una desacrazione

⁸⁵ »El trionfo...« n. dj. str. 101. Lasseme star in paze...«

⁸⁶ Ibid. str. 97.

⁸⁷ »Era una sera bela

La luna la luzeva in pien ciaror...

Andava proprio in estasi de amor

La bionda Marinela.

Pepin ghe prometevea

Essa credendo ghe cedeva el cor.

Vedendo, questo in tutto el suo splendor

La luna sorideva.

E dopo un ano ancora

Questa mezana la soride più;

Che col suo raggio allora

Perdeva Marinela ogni virtù

Per abadar la luna

Che striga sempre co un sorriso fin,

Dormente su la cuna

Strozzava la tradita el suo bambin.

oh gran disilusion..

Sià maledeto chi che l'à tradi,

Che in umida prigion

Quela esistenza trista ga fin!« Ibid. str. 111.

⁸⁸ Vidi pjesme »Non stamese sbefiar«, »Non farne injelosir« i »Truchi del jorno d'oji« (Lui e... mi) u istoj zbirci.

⁸⁹ U pjesmi »Un poeta come tanti« ruga se vlastitoj smušenosti i potpunoj odsustnosti smisla za prkatične stvari; »Una bagnada« opisuje slučaj kada je pjesnik, ugledavši na kupanju tijelo lijepe gole djevojke, pao u vodu; »La pescadora« donosi razgovor lukave ribarice i naivnog pjesnika; »El sogno de un pitor« izruguje sklonost sanjarenju a »In primavera« želi za »prisluškivanjem« ljubavnih razgovora. Sve pjesme pripadaju navedenoj zbirci.

fedele e gli affetti espressi in quella sono veri sentiti.«⁹⁰ Doista, Schittaru ne možemo osporiti iskrenost osjećaja i autentičnost izraza.

* * *

Nakon zbirke »I sfoghi del cor«, Schittar je objavio još samo dvije pjesme na fijumanskom dijalektu, koje također valja ubrojiti u spomenuti ciklus. riječ je o pjesmama »In Carneval« i »Al Deàk«, nastalim u vrijeme pokladnih zabava tijekom siječnja 1889. godine.⁹¹ Naročito je lijepa ona prva jer u njoj dolaze do punog izražaja najbolje osobine njegove lirike: jednostavnost, muzikalnost i lakoća izražavanja. Stoga je i donosimo u integralnu obliku:

*»Vien, con mi in maschera
Vien, bionda Nina;
La cavalchina
Ga comincia.*

*Al suon de flauti
E clarineti,
Molti gireti,
Ben se farà.*

*E fra sto giubilo
Nei nostri peti
Li ardenti afeti
Se ingrandirà.*

*Go quella perfida
Dimenticado
Che disprezzado
L'amor mio, gà*

*No, non sta meterte
In gelosia!...
Soltanto mia,
Ti ti sarà.*

*Vien!... Su dimentica!...
Vien bionda Nina...
La cavalchina
Gà comincia.«*

Čitajući ove katrene stječemo utisak kao da ćemo, na zvuke neko daleke i tihe muzike, i sami zaplesati. Pjesnik je upravo virtuosno dočarao atmosferu pokladnog bala pod maskama a ukupnu afektivnost izraza uvjerljivo pojačava ponavljanje refrena u prvom i posljednjem stihu.

Schittar, međutim, nije bio samo dijalektalni pjesnik. Osim pjesama na fijumanskom narječju, uvijek pod pseudonimom »Zuane de la Marsecchia«, pisao je i stihove na talijanskom (književnom) jeziku, ispod kojih se potpisivao svojim pravim imenom. Jedna od prvih takvih pjesama, objavljena početkom travnja 1885, nosi naslov »In primavera«.⁹² U njoj pjesnik, kontrastira ljepotu nadolazećeg proljeća sa svojom duševnom potištenošću:

*»Veh, la vezzosa primavera è giunta
In cui natura tutta si ridesta*

⁹⁰ Varietà, domenica 10. giugno 1888. (nepotpisani članak).

⁹¹ Obje su izašle u listu »Varietà«, prva 30. siječnja iste godine (br. 30) a druga 15. veljače (br. 46). Njima treba pribrojiti pjesmu »Al veglione«, također inspiriranu karnevalskim svečanostima, ali pisanu na književnom talijanskom (br. 43, 12. veljače).

⁹² Varietà, br. 1, 5. aprile 1885.

*L'alba gentile dell'aprile spenta
E il mondo intero ad esultar s'appresta
L'angelo conta fra le verdi fronde,
Su i prati in mezzo al gregge è il pastorello
i fumi e il mar col mormorio dell'onde
Salutano giocondi il sol novello.
Dell'inverno canuto alla vezzosa
Figlia, fa festa la natura intera,
Ma nel mio cor si desta dolorosa
Di fieri affanii, rimembranza nera.
Io nacqui in primavera quale un fiore
Pronto a morir sol per un dolce effetto..
E m'infiammai d'un disperato amore
Ma invano, che il mio cor fu maledetto..»⁹³*

Pjesnik, dakle, ovdje ponovno varira poznati motiv o nesretnoj ljubavi što smo ga susreli u ranijim pjesmama. Isto se može reći i za ostale njegove talijanske stihove: to su tematske modifikacije »čijumanskog« ciklusa. Ali, razlike ipak postoje. Naime, u talijanskim se pjesmama mnogo intenzivnije osjeća pjesnikova tragična samoća i slutnja skore smrti. Tijekom 1889, posljednje godine njegova života, nastaju najmračniji stihovi koje je ikada napisao: »L'addio«, »Dimmi«, »Delirio«, »L'abbandono«, »Malinconia«, »L'ultimo canto a Lina«...⁹⁴ Osjećaj odbačenosti, teška depresija i bolest toliko su već obuzeli pjesnika da on naprosto priželjkuje smrt, videći u njoj spas od prokletstva i bijede svoga nesretnog života. U tim se stihovima osjeća hladan dodir onostranog. Pogledajmo samo pjesmu »Delirio«:

*»Fatale germe di Satano, o Morte,
Alfin t'invoca i misero mio core;
Vien pur a me: perchè la negra sorte
Vuol ch'io meschino viva di dolore.
Da me involasti, ahi, troppo presto ancora,
I genitori ed una pia sorella!...
Ansie e dolor che forse il mondo ignora
Mi restan solo di mia vita bella.
E per lenir gli affanni miei, che molto
Su questa terra allor perduto aveva.
Amore un dì per un leggiadro volto,
Ampia ferita al pover cor mi fea...
Bugiardo amor, ei m'ingannava pure;
Deluso fui; perchè la donna mia
Mi fu infedele e l'amorose cure
Mie, disprezzava ognora, o sorte ria!...
Vien pur a me col roditor tuo dente
A lacerare il povero mio core!
Vien pur a me, chè l'anima è sofferente,
Ed affranta riman dal fier dolore.
L'esistenza di io traggio e mi dispera
Un fine avrà con quell'infausto amore:*

⁹³ Gotovo identičnog ugođaja je istoimena pjesma u zbirci »I sfoghi del cor« v. »El trionfo...« n. dj. str. 102.

⁹⁴ Sve ove pjesme objavljene su u listu »Varietà«.

*Godrò la pace nella cassa nera,
Quando m'avrai tu divorato il core!*⁹⁵

Ova pjesma nastala je samo dva mjeseca nakon one vesele karnevalske kancone »In Carneval«. Schittar, tada u punom naponu svoje životne energije, sada je prikovan za postelji i zatvoren u tišinu bolesničke sobe. »Qual'esule meschin nella mia stanza...«⁹⁶ Točno godinu dana nakon toga iznijeli su ga iz te iste sobe »nella cassa nera«.

Osim pjesničkog, Schittar se bavio i prevodilačkim radom. Budući da je bio verziran u mađarskom, dao se na prevodenje pjesama Sándora Petőfija⁹⁷, književnika koji mu je istovremeno jedan od najvećih poetskih uzora. Objavio je prijevode njegovih pjesama inspiriranih mađarskom narodnom lirikom: »Chi non ha più l'amorosa«, »Non son di ga'io umore«, »Il tuo fazzoletto rosso«, »Mia bella Mariettina« i »Finchè il mondo sarà mondo«⁹⁸ a u rukopisnoj se ostavštini sačuvao i prijevod »Inno patriottico«⁹⁹. Ovome treba pridodati i pjesmu »Il pazzo per amore«, koja je slobodna prerada Petőfijevih stihova.¹⁰⁰

Veliki mađarski pjesnik i rodoljub odigrao je presudnu ulogu u Schittarovu životu i bio njegova trajna literarna inspiracija. U prilog tome govore i riječi Petőfijeve pjesme, uzete kao moto drame »Il Bastardo di Hunyad«:

*»Per un'ora d'amor, gentil fanciulla,
Gloria e dovizie insieme offrir saprei,
Ma per il sacro suol che mi fu culla,
L'amore e l'esistenza immolerei.«¹⁰¹*

U jednom svom neobjavljenom rukopisu Schittar to ovako objašnjava: »In questi quattro versi si compendia tutta la mia vita. Più volte per conquistare il core donna amata obliai le convenienze sociali, calendomi poco se più o meno di fronte agli uomini mi fossi resi ridicolo. Ma allorchè mi rammentava di quel sacro suolo ove i miei padri ebbero una culla ed una

⁹⁵ Varietà, br. 68. sabato. 9. marzo 1889. Delirio.

⁹⁶ Početni stih pjesme »L'abbandono«, Varietà, br. 73. giovedì 14. marzo 1889.

⁹⁷ Sándor Petőfi (1823-1849), mađarski književnik; revolucionar, ideolog i bard revolucije 1848. gine u bitki kod Segesvára; najbolji mađarski lirik 19. stoljeća, pjesnik-obnovitelj mađarske poezije; autor pripovijedaka, romana i drama. v. Leksikon JLZ, A-Z, Zagreb 1974. str. 751.

⁹⁸ Varietà br. 2, 12. aprile 1885. Canti popolari ungheresi (dall'originale di A. Petőfi) i br. 4. 26. aprile 1885. (isti naslov). S obzirom na složenost mađarskih gramatičkih struktura, čini se da su ovi prijevodi prilično dobro uspjeli. Radi ilustracije, donosimo pjesmu »Chi non ha più l'amorosa«:

»Chi non ha più l'amorosa
Entro un bosco vada errante;
Sul fogliame verdeggiante
Scriva è morto, è morto amor.
Come tortora in campagna,
Io la bella Giulia ho amato;
Ah! ma un giorno l'empio fato
L'ha strappata dal mio cor.
Quand' ancor fra le sue braccia
Di mia vita i di passavo
De bei sogni mi destavo.
Ebbero ognora d'esultar.
Ma or del mondo non mi cale,
Perchè è spento ogni mio bene;
Sol conforto alle mie pene,
È l'inutil lagrimar.«

⁹⁹ La voce del popolo br. 6361, venerdì 12. luglio 1907. Mario schittar (Zuane de la Marsecchia). U tom je tekstu prijevod objavljen u cijelosti.

¹⁰⁰ Varietà, br. 40, 3. ottobre 1886.

¹⁰¹ M. Schittar, »Il Bastardo di Hunyad« ovvero »La Vergine Liburna«, Fiume, Tipografia P. Battara, 1889. (naslovna stranica).

tomba onorata, chiudeva all'amore ogni via del cuore per applicarmi con zelo allo studio onde divenire in parte utile alla mia patria..»¹⁰²

Početak studenog 1889. izašla je iz tiska Schittarova povijesna drama u četiri čina pod naslovom »Il Bastardo di Hunyad« ili »La Vergine Liburna«. ¹⁰³ Spomenuli smo već da je autor ranije imao namjeru objaviti roman iz riječke povijesti ¹⁰⁴ ali se kasnije predomislio i napisao ovu tragediju. Potaknut Lamartineovom idejom o populariziranju povijesti putem drame, Schittar je svojim sugrađanima odlučio ponuditi kazališni komad koji će svakome biti podjednako pristupačan i razumljiv, koji će svi moći vidjeti i neposredno osjetiti. »Ciò fu di molta fatica per le mie deboli forze« – skromno priznaje autor. Na pisanje se mogao odvažiti tek nakon dugotrajnog studija brojnih povijesnih izvora. ¹⁰⁵ Dramsko zbivanje Schittar postavlja u doba znamenite mlitačke opsade Rijeke 1509. godine, kada su Venecijanci pod zapovjedništvom admirala Trevisana potpuno razorili i opustošili grad. Evo kratkog sadržaja ove drame.

Vojvoda Ivaniš Korvin (Hunyad), nezakoniti sin kralja Matijaša, zaljubljuje se u lijepu Terezu, kćerku riječkog kaštelana Marka. I premda još ne zna o kakvom je velikašu riječ, djevojka mu potajno uzvraća jednakom ljubavlju. Njen otac, međutim, želi da se ona uda za venecijanskog plemića iz obitelji Contarini. Uskočki kapetan Kostavi, inače zakleti neprijatelj Mlečana i istog Contarinija, iz osвете otima djevojku prema kojoj-također osjeća strasnu privrženost. Tereza sva u očaju uzaludno moli otmičara da je vrati njenom voljenom ocu. Uto stiže vojvoda Ivaniš, koji je u međuvremenu uspio doznati gdje se nalazi njegovu draga, oslobađa Terezu i vraća je zabrinutom ocu. U isto doba Venecijanci se sa svojim galijama približavaju gradu a malodušni carski kapetan odmah se predaje neprijateljima. Vojvoda Ivaniš, bijesan zbog tako nečasne odluke, smjesta predaje komandu obrane grada kapetanu straže Tiepolu a kaštelan mu prisizhe da će vjerno braniti zidine grada i to do posljednje kapi

¹⁰² La voce del popolo, br. 6361, venerdì 12. luglio 1907. Mario Schittar (Zuane de la Marsecchia).

¹⁰³ Mario Schittar, »Il Bastardo di Hunyad« ovvero »La Vergine Liburna«, dramma storico in quattro atti, Fiume, Tipografia P. Battara 1889. Knjiga je posvećena riječkom gradonačelniku Giovanniju comm. Ciotti.

¹⁰⁴ Roman je trebao nositi naslov »Un fior della Liburnia« a radnja se dešavala koncem 15. stoljeća. O njegovu sadržaju saznajemo iz novinskog izvještaja: »Alvise Contarini, leggiadro cavaliere, viene a Fiume in nome della repubblica veneta onde definire la grande questione degli Uscocchi, i quali intestavano in quell'epoca l'Adriatico ed assalivano per la maggior parte le galie Vente. Marco, vecchio castellano di S. Vito, viene mandato in qualità di araldo del consiglio di Fiume, onde trattare coi Veneziani. – In quest'incontro la figlia di lui, la bella Teresa, sapendo il padre fra o Veneziani, e no vedendolo tornare, compresa d'amore filiale, corre tutta scarmegliata in cerca del padre suo, che credeva prigioniero dei Veneziani, ma invece, con grande suo giubilo, lo trova invece a parlare amichevolmente con alcuni cavalieri veneti. – Fra questi era anche Alvise Contarini, nei cui occhi s'incontravano quelli della bella Teresa. I due giovani cuori s'accesero subito dello dolce fiamma d'amore. Ma questo amore fu sventurato, perchè nel 1509, allorchè i Veneziani assalivano la città di Fiume, rimanendo vincitori, manarono strage in questa nostra sventurata patria, e unico baluardo della libetà fiumana resisteva ancora, il castello di S. Vito nel quale un manipolo di prodi che aveva alla testa il castellano di giurò di morire pria di cedere un palmo di terreno all'inimico. – Essi lottavano come leoni, attonche il castellano s'avvide che ad una delle torri era stato dato il fuoco. Mosso d'amor paterno egli vuole salvare la figlia, ed impugnata nella destra un'alabarda, conduce sua figlia per una via sotterranea all'aperto. Ma ivi si scontra con un drappello di Veneziani, condotto da un traditore uscocco, che voleva ad ogni costo posseder Teresa. Il castellano l'osserva e si scaglia come un forsenato su lui, l'uccide ed uccide ancora altri nemici, una sopraffatto del numero viene finalmente ucciso assieme a sua figlia. Alvise Contarini, come un forsenato va in cerca della sposa e del suo genitore per salvarli data strage, ma egli non trova che due cadaveri.« Roman je imao dvadeset i pet poglavlja a njihovi naslovi slikovito predočavaju pojedine epizode: I. Al coro degli Uscocchi, II. Il conte Aladaro, III. La vergine Liburna, IV. Cuor generoso, V. Gianni Tiepolo, VI. Alla spada dell'Enso, VII. Il giuramento, VIII. L'ospite del castello di S. Vito, IX. Sòlanka, X. I veneziani!, XI. Dinanzi al Crocifisso, XII. L'araldo, XIII. L'incontro, XIV. Una pagina di storia, XV. Kostavi, XVI. La ripulsa, XVII. La vendita d'un Uscocco, XVIII. L'onesta vilipesa, XIX. Patria ed onore, XX. Lo sfregio a S. Marco, XXI. La confessione di scudor, XXII. Il fantasma del castello di Portorè, XXIII. L'amor paterno, XXIV. La giustizia di Dio i XXV. Conclusione. v. Varietà br. 214, venerdì 3. agosto 1888. Un romanzo fiumano.

¹⁰⁵ U uvodu knjige priložio je podužu studiju »Cenno preliminare storico«, u kojoj se poziva na eminentne mađarske historičare Felszera i Hörvata, venecijanskog kroničara Marina Sanuda i djelo »Storia degli Uscocchi« Minuncia Minucija. Rasprava prikazuje povijest velikaške obitelji Hunyad. Kao inspiracija su mu, međutim, poslužile i dvije suvremene legende: prva govori o tome da je Ivaniš Korvin 1508. na čelu senjskih uskoka uspješno odbio venecijansku flotu kod Bakra a druga o lijepoj Terezi, kćerki riječkog kaštelana. Zanimljivo da je Schittar te iste godine objavio još jednu povijesnu studiju pod naslovom »La lega di Cambrai e la presa di Fiume« (I. Annuario del Club Alpino Fiumano, Fiume 1889).

krvi. Usprkos očajničkoj obrani Riječana, koji dva puta uzastopce odbijaju nalete znatno nadmoćnijeg neprijatelja, Venecijanci napokon provaljuju i potpuno spaljuju grad dok rijetke preživjele branitelje bacaju u okove. Janissa, vjerni Korvinov sljedbenik, ulazi u Kaštel podzemnim prolazom kako bi spasio kaštelana, njegovu kćer, Giuliju Vidonich i kapetana Tiepola koji su opkoljeni neprijateljima. No, hrabri kaštelan, unatoč svim Terezinim zaklinjanjima, odlučuje ispuniti svoju zakletvu i ostati na zidinama. I tako kaštelan odlazi u bitku a svi drugi bježe prema izlazu. U međuvremenu jedan uskočki odred pod zapovjedništvom vojvode Ivaniša u Bakarskom zaljevu potpuno razbija mletačke galije natovarene riječkim uznicima i pobjedonosno ulazi u Rijeku. Kapetan Kostavi, otkrivši da je zapravo potomak Contarinija, prelazi na stranu Venecijanaca i naoružan kreće u osvetu. Susrevši se s bjeguncima koji ga s gnušanjem tjeraju, on glumi tobožnju ispriku. Slijedi radosni susret Tereze i Ivaniša. Ljubomorni Kostavi, želeći osujetiti to veselje, poteže pištolj kako bi ubio Ivaniša. Ali hitac zabunom pogađa Terezu a Kostavi, videći što je učinio, izvrši samoubojstvo. Tereza u svojim posljednjim trenucima priznaje Korvinu svoju veliku ljubav. I nakon što mu je izdahnula na rukama, Korvin se zaklinje da će usrećiti svoj narod i osvetiti smrt voljene žene.

Herojski lik vojvode Ivaniša Korvina prikazan je u drami, kao i većina ostalih junaka, s velikom dozom rodoljubnog patosa i romantične idealizacije. Pojavljuje se uvijek u svom raskošnom oklopu na čijim prsima sjaji grb s gavranom na plavom polju, govori uglavnom dugačke patriotske tirade i predstavlja oličenje plemenitog mađarskog viteza koji velikodušno spašava puk od sigurne pogibelji. S druge strane, njegova ljubljena Tereza, otjelovljuje u sebi sve kreposti koje djevojka poput nje mora imati: čednost, smjernost, poštenje, ljubav prema roditelju i domovini, a ponajviše osjećaj časti. Uzmimo, primjerice, scenu koja se zbiva sredinom drugoga čina u uskočkoj krčmi. U trenutku kada joj opaki Kostavi brutalno nameće svoje ljubavne ponude, Tereza očajno uzvikuje:

»Ciel che intendo!... Cessa; cessa so a che tendi, ogni tua parola gentile m'offende... Non ti accostare! Bada che la donna fiumana, sia nobile, o plebea, sa difendere il proprio onore a prezzo della sua vita; nè l'aspetto d'un miserabile tuo pari l'incuterà tanto argomento da dimenticar se medesima. Si lo so: sono in tuo potere; e tu sei padrone d'uccidermi. La vita mia, dipende da te soltanto, ma non già l'onestà, la quale ogni donna se pur piaccia può di fronte al più formidabile nemico serbarla immacolata. Chi nasce onesto sà anche sotto il peso di calunnioso asserto ed in fra tutte le rappresaglie, morire onorato.«¹⁰⁶

Njen otac Marko, riječki kaštelan, simbol je srčanosti i rodoljublja. On voli svoju Terezu kao svaki dobar otac (naziva je »unica gioia«) i spreman je za nju učiniti svaku žrtvu. Međutim, u času kada treba izvršiti prisegu i braniti domovinu, nije spreman ni na kakve kompromise. U dramatičnoj sceni četvrtoga čina, kada su se neprijatelji sasvim približili, Marko odbija pobjeći jer se zakleo vojvodi na vjernost. Tiepolu pak poručuje da čuva njegovu Terezu kao pravi otac i brat.

Teresa : Ah padre mio! Padre mio (*avritichiandogli le braccia al collo*).

Giulia : Mio Dio, che sarà di questa povera fanciulla!

Marco : Via figlia mia, ratterpra il tuo dolore! Pensa al Corvino, che t'ama d'imemnsò amore; d'essergli sposa fedele ed affettuosa madre ai suo figli! Ricevi da me l'estrema benedizione! Ora va (*tenta di svincolarsi da lei*).

Teresa (*tenendosi più stretta singhiozzando*): Oh no! No giammai!

Marco (*in atto solenne*): Tiepolo, Janissa se un briciolo d'amicizia e stima avete per me, v'impongo di strappar questa fanciulla dalle mie braccia... Voglio essere obbedito!

Teresa : Mio Dio, quale angoscia crudele! (*si scioglie dalle sue braccia e viene condotta a destra da Giulia, Tiepolo e Janissa*).

Marco : Figli che il Ciel vi benedica! Ho giurato di morire colla patria e mantengo il

¹⁰⁶ »Il Bastardo.« n. dj. str. 25.

giuro (*sfoderando la spada entra per la porta in fondo gridando*) Chi vuol salvarsi si salvi! Il
commandante resta!¹⁰⁷

Uskočki kapetan Kostavi, opet, predstavlja oličenje svega zla koje se može zamisliti. Ovaj mračni lik, odjeven »na dalmatinsku« i oboružan ubojitim handžarom, tijekom čitave drame neprestano plete mrežu svojih pokvarenih spletki i smišlja krvavu osvetu. Prvo se želi osvetiti Contariniju zato što su mu Mlečani ubili majku a zatim, povjerovavši u priču da je on zapravo oteti Contarinijev sin, prelazi na stranu Venecijanaca i želi se osvetiti Korvinu zbog Tereze. I taj se prokletnik (vojvoda ga zove »vil rettile«!) na koncu, greškom ustrijelivši voljenu ženu, i sam ubija. Njegovi su odani sluge uskok Brankovano i Wolfgang Räuber, suprug Giulie Vidonich.

Simpatična pojava Uskoka Janisse jedina, donekle, odudara od opće crno–bijele shematike dramskih lica. Temperamentan je, duhovit, pun smiješnih psovki, ukratko »valente garzone«. Lukavi i vjerni sluga plemenitog gospodara.

Ostali su likovi uglavnom stafaža.

Osnovna bi se poruka ovoga djela mogla sažeti u riječima koje izgovara vojvoda Ivaniš na koncu trećeg čina: »Il vero Fiumano non sa offendere alcuno, ma se resta offeso egli sa difendere l'onor di se stesso e della sua natal contrada!«¹⁰⁸ Jer, prema Schittaru, najveća je sramota izdati svoju domovinu. Istina je, međutim, i to da najgorljiviji rodoljubi obično ostaju zaboravljeni.¹⁰⁹

No, unatoč svim plemenitim namjerama i iskrenom rodojublju, autor nije mogao (a moguće ni htio) izbjeći patetiku. U posljednjoj sceni drame, smrtno ranjena Tereza prije nego li će izdahnuti bukvalno glavinja po sceni!

Duca : Oh, Teresa fa cuore no, tu non morrai!

Teresa : Giovanni io t'ho amato più di me stessa e fors'anche di Dio... e pur ciò sono punita...

Duca: Angiolo soave non parlare così, tu mi spezzi il core!

Teresa (*prendendo lena*): E in cambio di questo amore, ti prego di prendere il corpo di mio padre e dammi una tomba... accanto a quello, nel suolo fiumano... su quell'avello pianta delle delle margarettine il vago fiore dell'amore...

Giulia : Sorella! sorella! amica mia!

Teresa (*venindo meno*): Giovanni mio e tu mia buona Giulia sovvenitevi... talvolta della povera Castellana di San... Vito...

Duca : Giammai dal mio core, non partirà la vaga tua immagine!

Teresa (*facendonno sforzo*): Giovanni sii ... pio clemente... generoso e pa... dre... del tuo popolo... addio... ci... ri... ve... dremmo las... sù (muore).«¹¹⁰

Premijera drame »Il Bastardo di Hunyad« održana je 3. rujna 1889. u Anfiteatru Venecije.¹¹¹ Izvela ju je talijanska dramska družina Cesara Pasqualija koja je te sezone bila na gostovanju u Rijeci. Uloge su tumačili mladi glumac Faustino Cristini (Korvin), Pappacena (Kostavi), gospođa Gorrieri–Pasquali (Tereza) i Donizelli (Janissa) a epizodnu ulogu Wolfganga Räuberu sam Mario Schittar! Sličnu senzaciju grad ni prije a niti poslije nije doživio. Gledalište je bilo ispunjeno do posljednjeg sjedišta.

¹⁰⁷ Ibid. str. 62.63.

¹⁰⁸ Ibid. str. 54.

¹⁰⁹ Na početku četvrtog čina kaštelan Marko gorko uzdiše: »Oh quanti sono gli eroi di piazza, che al momento in cui la patria cade avvilita e disonorata, fuggono lungi da lei come dal cadavere d'un appestato, nascondendosi nell'ombra della viltà; e quando cessa lo stermino, escono sorridenti, come le lumache dal loro guscio e fanno cantar le prodezze, che non fecero, da prezzolati menestrelli. Ad essi più volte gli onori e dovizie, ed à veri martiri, che sparsero tutto il loro sangue per la patria, nemmeno una tomba!« Ibid. str. 57. Dovoljno je pogledati samo Schittarov primjer!

¹¹⁰ Ibid. str. 68-69.

¹¹¹ Varietà, br. 244. martedì 3. settembre 1889. Anfiteatro Venecia.

Komentirajući ovu izuzetno uspješnu večer »Varietà« piše da je drama općenito dobro izvedena i režirana, »ha qualche scena potente, come ispecie quella nel secondo atto fra Kostavi e Teresa, e caratteri ben delineati: come quelli del Corvino, di Kostavi, di Marco, di Teresa e di Janissa. Non sappiamo però renderci ragione dell'esistenza di Volfgango Räuber, la cui parte fu sostenuta bene dal signor Schittar, e della di lui moglie Giulia Vidonich i quali signori potevano benissimo fare a meno di entrare nel dramma. Però forse ci sarà ad una prima audizione non avremo bene afferrato. Anche la lingua del drama è buona, l'azione corre abbastanza veloce, e la curiosità viene mantenuta fino all'ultimo. In una parola possiamo proprio congratularci col signor Schittar del successo da lui ottenuto. Gli spettatori che jeri oltrepassavano i 1200, tantochè l'Anfiteatro, quantunque scoperto, era diventato una fornace, applaudirono spesse volte e l'autore fra mezzo a battimani, s'ebbe non meno di otto chiamate al proscenio, e fu domandata la replica del drama. L'esecuzione dello stesso fu in commesso buona. Il seratante sig. Cristini, si distinse nella parte di Corvino, ed il sig. Pappacena incarnò assai bene il carattere di Kostavi, quantunque non sapesse troppo bene la sua parte. Veramente appassionata e felice nell'interpretazione della parte di Teresa fu la signora Gorreri-Pasquali ed il Donizelli fu Janissa eccellente. Applausi si s'ebbero tutti gli attori i quali, fra parentesi, avevano anche un vestiario bello e ricco.«¹¹² Predstava je na zahtjev gledališta ponovljena odmah iduće večeri a treća repriza održala se sredinom rujna iste godine. Međutim, ovoga puta izvedba bijaše veoma loša: »L'esecuzione fu scadente e venne osservato che gli artisti ridevano e facevano il chiasso sulla scena.«¹¹³

Ovom povijesnom tragedijom Schittar, zapravo, završava svoju književnu karijeru. Iako je predstava značila veliku javnu potvrdu i nedvojbeno priznanje sveukupnom autorovom literarnom angažmanu, bila je ujedno neka vrsta labudjeg pjeva. Schittar jednostavno više nije imao onu duhovnu i fizičku snagu potrebnu da bi se borio onako kao što je to bio običavao činiti ranijih godina. Bio je iscrpljen, bolestan i slomljen. Njegova cetra amara nije se više oglasila. Umro je samo četiri mjeseca nakon izlaska svoje drame.

Prvi pjesnik na fujumanskom dijalektu nije imao čast doživjeti trijumfalni ulazak u perivoje Slave niti je, uostalom žudio za taštih lovorikama. Čak ni poslije smrti sreća mu nije bila osobito naklonjena. Čitavih sedamnaest godina trebalo je proteći da bi se Riječani konačno sjetili svog skromnog sugrađanina i njegove poezije. U ljeto 1907. osnovali su i savjet koji se imao pobrinuti za podizanje spomen-ploče i prijenos njegovih posmrtnih ostataka na neko prikladnije mjesto. Odlučeno je da se te jeseni u kazalištu Fenice upriliči prigodan program u čast Maria Schittara, »vario e atraente.«¹¹⁴

Godine 1913. objavljeno je i drugo izdanje njegove zbirke »I sfoghi del cor«.¹¹⁵ U nedjelju, 21. prosinca iste godine održana je velika komemorativna svečanost na riječkom gradskom groblju, posvećena pjesnikovoj uspomeni. Tom prigodom organizirana je svečana povorka od crkve Sv. Sebastijana do Kozale, a po njegovoj želji »la banda suono durante tutto il percorso soltanto la celebre marcia funebre della Jone.«¹¹⁶ Nakon toga vlč. Ignac Podboj otkrio je i blagoslovio brončani bareljef s pjesnikovim likom, rad mladog kipara

¹¹² Varietà, br. 245, mercoledì 4. settembre 1889. Anfiteatro Fenice.

¹¹³ Varietà, br. 259, venerdì, 13. settembre 1889. Ova povijesna drama doživjela je nakon autorove smrti još jednu izvedbu u kazalištu Fenice u interpretaciji talijanske kazališne družine Brunorini-Sainati (petak, 31. srpnja 1896). Predstava je odigrana u čast glumca Giuseppa De Wittena, »Drama ed esecuzione incontrarono le simpatie del pubblico che applaudì il seratante de Witten e gli altri artisti«. Bilancia, br. 173, 1. agosto 1896.

¹¹⁴ La voce del popolo, XIX, br. 6354, giovedì 4. luglio 1907. Per una lapide a Mario Schittar i br. 6357, 7. luglio 1907. Per onorare Mario Schittar.

¹¹⁵ Mario Schittar (Zuane de la Marsechia), »I sfoghi del cor«, poesie scelte, Fiume, Stabilimento Tipo-litografico di E. Mohovich 1913. U ovoj zbirci objavljeno je još pet novih pjesama: »Mesto un fiore«, »Inno Marseciano«, »Sul tuo tumulo«, »Che pioggia«, »a Maria« (Caduto fior), za Novinsku recenziju pogledati Il Popolo, XII, br. 3706, domenica, 21. dicembre 1913. Un edizione di poesie di Zuane de la marsechia.

¹¹⁶ Il Popolo, XII, br. 3707, martedì, 23. dicembre 1913. La gentile manifestazione d'omaggio a un poeta popolare.

Giuseppa Covacicha, zaposlenog u domaćoj klesarskoj radionici mjestora Giacomina Albertinija.¹¹⁷

Ova posmrtna priznanja, nažalost, došla su suviše kasno a »buon poeta nostro« nije od svega toga mogao imati nikakve koristi. Bio je i ostao povero diavolo, zaboravljeni pjesnik jednog ukletog grada. Bio je prvi, ali ujedno i posljednji, istinski pučki pjesnik stare Rijeke. Njegovi stihovi pisani su, istina, bez nekih izrazitih književnih pretenzija, u njih nema one pomalo izvještačene formalne elegancije niti pak znatnijih inovativnih pomaka. U njima se, dakle, ne osjeća prisustvo takozvane visoke kulture a nema ni dovoljno teoretske podloge koja bi ih učinila »lijepom poezijom«. Ali, s druge strane, to je iskrena poezija senzibilne duše koja osjeća da se i riječima jednostavnoga puka mogu iskazati najuzvišenije ljudske emocije, izraziti one smisaone nijanse koje često puta i nije moguće obuhvatiti standardnim književnim idiomom. Nitko prije, a ni poslije, nije uspio toliko proniknuti u duh običnoga čovjeka iz riječke kate, koliko je to uradio Schittar u svojim stihovima. U njima se ogleda tragikomična svakodnevnica malog svijeta, svijeta zaokupljenog svojim sitnim traumama i zadovoljstvima, svijeta koji se počeo rušiti još u doba pjesnikova života. Schittar je, ipak, ostao posve usamljena pojava iako se poslije njegove smrti pojavilo još nekoliko autora koji pišu na fijumanskom dijalektu. Svi se oni, međutim, ne mogu ni približno usporediti s dometima Schittarove lirike. U duhovnom mu je pogledu najbliži mladi Oscarre Russi (Russetto) koji 1907. objavljuje zbirku soneta »Cativerie«. Ovaj talentirani mladić, čije su pjesme odisale lakoćom i dobrohotnom ironijom, nije uspio ostaviti značajnijega traga jer umire već 1910. godine, dakle, točno dvije decenije nakon Schittara.

Doista, riječka »musa vernacola paesana« nije rođena pod sretnom zvijezdom. Svi njezini najkvalitetniji sljedbenici nestali su sa književne scene upravo u onom času kada su za svoj voljeni grad mogli učiniti najviše.

¹¹⁷ Ibid. Ispod bareljefa stajao je natpis: A MARIO SCHITTAR (ZUANE DE LA MARSECIA) – IX MAGGIO 1863 – XIX MARZO 1890 – CHE – ATTRAVERSO LE PRIME ISPIRAZIONI – DELLA MUSA VERNA – COLA PAESANA – SCOLPI, NELLA RIMA PENSOSA E GIOCONDA – L'ANIMA BUONA DEL POPOLO NOSTRO – LO SPONTANEO CONTRIBUTO DEI CITTADINI – VOLLE ERETTO QUESTO MEMORE SASSO.« Na svečanosti otkrivanja spomen-obilježja prvi je uzeo riječ Antonio Benussi, predsjednik izvršnog organizacijskog odbora svečanosti. Izrekao je nekoliko ganutljivih riječi o pjesnikovoj dobroti i simpatičnoj boemskoj pojavi. Potom su govorili Giovanni Schittar, pokojnikov bratić i poznati riječki trgovac, i ing. Carlo Pergoli. Na kraju je gradski zbor pod ravnanjem maestra Marvina izveo Merlatov »Miserere«.

SUMMARY

Irvin Lukežić

ZUANE DE LA MARSECCHIA

This is the first paper in which Mario Schittar's curriculum vitae, his work as a painter and writer, has been analyzed. The forgotten writer of Rijeka had tried different literary genres (drama, novels, poetry), but, besides, he will be remembered for his books which had been published in the fuman dialect.